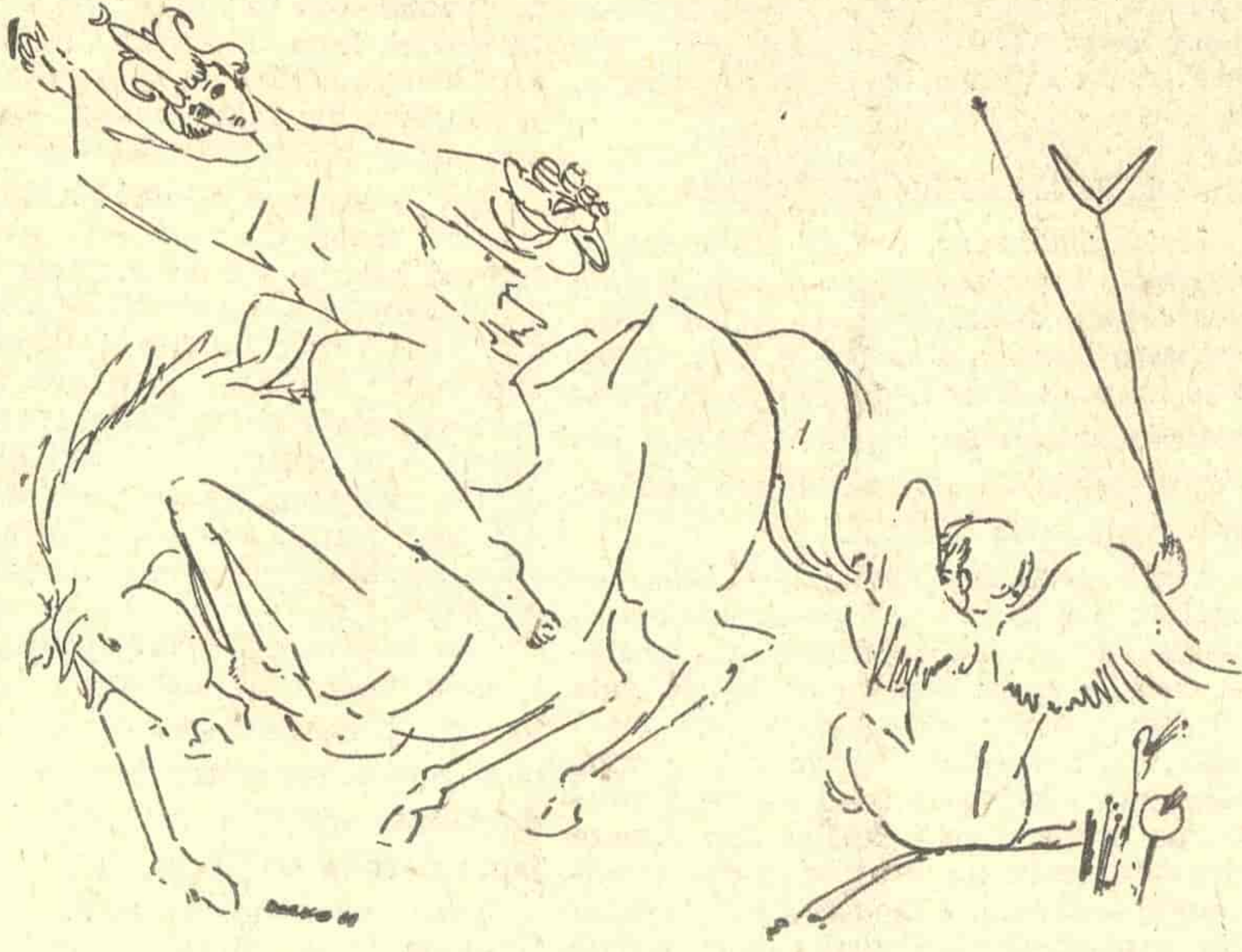

Tone
POTOKAR

SLOVENSKA MATICA

O stogodišnjici
njena postojanja

U ove predzimske dane, na samom početku decembra, Slovenija slavi svoj najveći ovogodišnji kulturni jubilej: stogodišnjicu osnivanja i djelovanja Slovenske matice. Prvobitno društvo, što je preršlo u ustanovu, društvo o kojem se može slobodno reći, da je u svojim najsvetlijim trenucima zaista predstavljalo dostojne zametke Slovenske akademije. Kao glavni dani proslave, na kojoj će se okupiti osim radnika Slovenske matice i brojni delegati iz svih naših republika, određeni su 5. i 6. decembar.

Matice u slavenskih naroda osnivane su počev od tridesetih godina prošlog stoljeća, prvo srpska, u Pešti, pa češka, u Pragu, pa ilirska, u Zagrebu, pa lužičko-srpska, i naposljetku slovačka i slovenska, čiji je rad dozvoljen službeno 4. februara 1884. U nas se pojam „matice“, barem danas, shvaća ponešto drukčije no u Ceha, koji su zapravo prvi započeli takvu akciju već na samom početku prošlog stoljeća. „Matice“, na češkom, naime znači: glavnica, kapital, fond, tj. materijalnu bazu, prikupljenu od rodoljuba, čije bi kamate služile za izdavanje knjiga, prvenstveno onih skupljih, na duži rok tempiranih izdanja, znanstvenih knjiga, toliko potrebnih narodima na početku nacionalnog razvitka, kad su Matice i osnivane.

Slovenska matica, najmlađa u koju, radala se izuzetno teško i u vrlo neugodnim okolnostima. Samo ime Slovenska matica prvi put je spomenuto štampano u „Novicama“ 1845. godine, mada je ova akcija, koju je vodio Slomšek, urodila osnivanjem najstarijeg slovenskog društva za izdavanje jeftine knjige, Mohorjeve družbe (1851.) Kasnije, od 1850. godine, ideja osnivanja društva nalik na osnivača društva u slavenskih naroda, u više je navrata spominjana, pa čak sugerirana i izvana (npr. 1830. godine od ruskog publiciste Ivana Aksakova, kad je putovao Slovenijom). U krugu tada vrlo aktivnih čitaonica, naročito one u Mariboru, ideja o osnivanju matice je i dozrijela. Uopće treba reći, da su osnovni porivi kao i zdušna materijalna pomoć za osnivanje Slovenske matice potekli ne iz središta, iz Ljubljane, već iz perifernih dijelova slovenske zemlje, prvenstveno iz Stajerske i iz Trsta. Znači, ljudi sa terena, koji je bio nacionalno izloženiji, pa zbog toga i jači u otporu, bili su mnogo svjesniji značenja i vrijednosti takvog društva.

Nemam namjeru opširnije izlagati historijat Slovenske matice. Treba ipak istaći činjenicu, da njeno djelovanje za stotinu godina sve do ovog jubileja nije sustavno analizirano niti kritički obrađeno, što treba pomalo da izaziva čuđenje. Opširnije je razrađen jedino period od samog osnivanja SM, u knjizi Joke Zigona (1935). Stanjojevićeva Narodna enciklopedija uopće nema napisanu o SM. Enciklopedija Jugoslavije još nije stigla do nje. U Zgodovini slovenskega slovstva, u pet tomova, koju izdaje sama SM, isto nema cjelovitog obavljenog izvještenja o njoj. Tek ovih dana pojavljuje se, među matičnim izdanjima, opširniji kritički historijat SM iz pera učenog današnjeg tajnika i urednika dra Franceta Bernika.

Najviše zasluga za osnivanje SM imaju Fran Levstik i Lovro Tomanič, ali i kad se SM rodila, 1864. godine, nasia se u izuzetno nemom položaju. U casu osnivanja ostala je bez svakog izdavačkog plana. Uopće je bila u to doba cjelokupna situacija začudo zamršena. Napredniji dio slovenske inteligencije, oduše prisutan kod osnivanja SM, a koji su sačinjavali naročito predstavnici iz Maribora, začudo je najvno, nagodbenjaci prevraslan, a glavnu riječ uzeše u društvu na početku govoto ječ odreda konzervativni „starioslovenski“, od čijem čelu je stajao dr Bleiweis, izna čijem čelu je stajao dr Bleiweis, izna dajući „Novica“. Fran Levstik, oporbni seljački um, prvi tajnik SM, koji je čak i predložio neki realniji izdavački plan, zbog nije mogao probiti, pa je uskoro, zbog razilaska sa Bleiweisom, i napustio mjesto tajnika. Općenito valja reći, da mjesto tajnika. Općenito valja reći, da mjesto tajnika. Općenito valja reći, da mjesto tajnika.

U tek idućih godina pokrenut je godišnjak pod naslovom Letopis SM kao i Zbornik sa raspravama slovenskih naučnika. Letopis je tek Fran Levstik, dugogodišnji predsjednik SM, podigao na dostojnu razinu Njega Levca, valja uopće smatrati preporoditeljem SM. Or je sveo izdavanje djevu zbirki knjiga,

Zabavnu knjižnicu i Knezovu knjižnicu. U ovoj posljednjoj objavljivanja su djela domaćih pisaca (od 1894. godine), pa su između ostalih ovdje izlazili Govekar, Detela, Meško, Cankar, Pugelj i dr. Od značajnih djela, koja je SM objavila potkraj prošlog i na početku ovog stoljeća, treba spomenuti Glaserovu Povijest slovenske književnosti (u 4 knjige), Strekljeve Slovenske narodne pjesme u 16 svezaka, prikaz slovenskih pokrajina pod naslovom „Slovenske zemlje“ u sedam svezaka, čiji su autori Rutar, Orožen, Seidl, Potočnik i Kovaričič, Vošnjakove Uspomene i Simoničevu Slovensku bibliografiju. Ova značajna bila je i zbirka „Prijevodi iz svjetovnih književnosti“, putem koje su Sloveni prvi put upoznavali s brojnim značajnim stvaracima svjetskih literatura.

Na početku prvog svjetskog rata SM je raspuštena, a njena imovina zaplijenjena. Neposredni povod raspuštanju bilo je objavljivanje poznatog romana „Gospodin Franjo“ Frana Maslija — Podlmbarskog, romana, koji je iznio istinu o austrijskoj politici u Bosni. Sam roman događa se u sjevernoj Bosni, u dolini rijeke Spruce, a napisan je na temelju autentične građe, koju je pisac prikupio na licu mjesta. Ponovo je dopušten rad SM tek 1917. godine.

Između dva rata SM je štampala neka vrlo značajna djela. Zbog nemanja materijalnih sredstava uohodala je svoj rad tek nakon nekoliko godina. Objavila je niz tomova „Povjesti likovne umjetnosti u Zapadnoj Evropi“, fragmentarnu Kidričevu „Povjest slovenske književnosti“ kao i prvi, uvodni tom čuvenog geografskog djela dra Antona Melika „Slovenija“.

I za vrijeme drugog svjetskog rata SM je morala prekinuti svoj rad. Poslije rata, sve do 1950. godine, njena je djelatnost bila minimalna. Otada počinje, ali postepeno, njena potpuna obnova. Posljednjih deset godina radi punim zamahom. Ipak, treba istaći, da se utjecaj mladih snaga u njoj naročito osjeća tek tri-četiri godine unazad. U pomoć joj je pritekla slovenska priredba, koja je u posljednje vrijeme omogućila niz izuzetno vrijednih izdanja. Spomenuti treba „Povjest slovenske književnosti“, koja je obrađena dosad, u pet tomova, do kraja prvog svjetskog rata, kao i četiri knjige o Sloveniji iz pera predsjednika SM dra Melika, koje predstavljaju najopsežniji geografski prikaz jedne pokrajine u južnoslavenskim omjerima.

Ovih dana, uoči samog jubileja, pojavljuju se četiri značajne knjige u izdanju SM. Na prvom mjestu valja spomenuti zbornik „Slovenska matica 1864-1964“ s prilozima sedamnaest autora i sveopćom ocjenom njena djelovanja kroz stotinu godina. Izlazi i „Bibliografija“ svih dosadašnjih matičnih izdanja, koju je pripremio Jože Munda. Dalje izlazi prvi tom značajnog djela dra Franceta Koblara „Dvadeset godina slovenske drame“ kao i monografija Dragotina Cvetka „Jacobus Gallus Carniolus“.

Od ostalih djela iz ovogodišnjeg plana spominjem još studije: dra Lava Cermelja „Primorski Slovenci i Hrvati pod fašizmom“, dra Vasilija Melika „Izbori na slovenskom području od 1861. do 1918“, doktorsku disertaciju dra Jožeta Toporišiča „Pripovjedačko djelo F.S. Finžgara“, Janka Pleterškog „Nacionalna svijest stanovništva Slo-

venske Koruške od 1848 do 1914“, zbornik rasprava i eseja „Shakespeare i Slovenci“ i „Susrete i sjećanja“ našeg zemljaka, slikara Vena Piona, koji je vijek proveo u Parizu.

U radu su slijedeca značajna izdanja idućih godina: „Slovenska književnost 1945-1965“, koju će pripremiti dr Boris Paternu uz suradnju nekoliko mladih slovenskih književnih historičara, dok će se kao direktna dopuna ovog naučnog djela pojaviti četiri antologije, u kojima će se nalaziti izbori slovenske poezije, proze, dramatike i esejslike i kritike u spomenuto poslijeratno razdoblje. Ovo izuzetno djelo bit će ujedno i dopuna već spomenutoj „H storiji slovenske književnosti“, čiji šest tom, u kojem će biti obrađena slovenska literatura između dva rata, priprema dr Lino Legiša. Dalje je u radu i monografija o arhitektu Josipu Plečniku (prof. Marjan Mušič) kao i drugi tom „Renesansne plastike u Sloveniji“ (dr Emilijan Cevc).

Djelatnost SM pokazala se izuzetno plodnom i značajnom naročito za vrijeme dok je društvom rukovodio Fran Levstik, dijelom između dva rata, a naročito u posljednjih godina. SM ne može se mjeriti, gledano kroz historiju, ni s mogućnostima Matice srpske uopšte niti s onima Matice hrvatske do ovog rata. Svi su izgledi, da će sada toliko probrana i izuzetna izdavačka djelatnost SM, potpomagana materijalno od strane najvještih slovenskih industrijskih i privrednih poduzeća, moći da se održi, a da će mladi naučnici i umjetnici svih rodova prići matici i podržati je u njenim zaista vrijednim i promišljenim nastojanjima.

Miloš
I. BANDIĆ

Pismo iz Praga

NJE nikakva tajna a ni osobita novost ako se kaže da se mnoge pojave i neprilike sa kojima se se pre deset-petnaest godina suočavali i nosili naši ljudi nalaze danas, u manje ili više sličnoj varijanti, u centru pažnje čehoslovačkog čovjeka i javnosti kao njihovi vlastiti ne mali problemi, svuda, pa i ovdje u Pragu. Primera za poredenje ima sijaset. Brige oko snabdevanja, nedostatak ove ili one robe, starost i spornost gradskog saobraćaja, oslobađanje od birokratskih stega i navika — to je ono što ljude tišti i što bi, uz ostalo, hteli da se što brže sredi, normalizuje, poboljša. U kulturnom životu takođe. U Pragu se on razvija svojim vlastitim tempom i načinom, naročito u oblasti literature (upoređenja nisu svugde moguća — svi nalime ne mogu da čine sve sa istim intenzitetom i preduzetnošću), — ali sa očiglednim nestrpljenjem i željom da se nadoknadi ono što je u tamnim godinama kulta propušteno. Ako se govori o krizi, opadanju posete pozorištima, interes za knjigu, za muziku (koje ovdje, u obilju i raznolikosti, ima kao valda malo gde u svetu), za sve što je novo u kulturi stalno i sve više raste i buja. To je dakle taj drevni i uvek novi

aktuelnosti

15 DANA

Jubilej Radio Beograda

KAO ŠTO NE mislimo na svoje oči ili uši kao što nam je sasvim normalno to što vidimo i čujemo, tako isto ne mislimo na radio i na njegovo dugo prisustvo u našem životima.

Onda nas iznenadi jubilej i činjenica da jedna radio-stanica postoji već dvadeset punih godina, i da dvadeset godina naš prvi jutarnji pokret rukom predstavlja okretanje dugmeta koje nas uvodi u jutarnju muziku i novi dan.

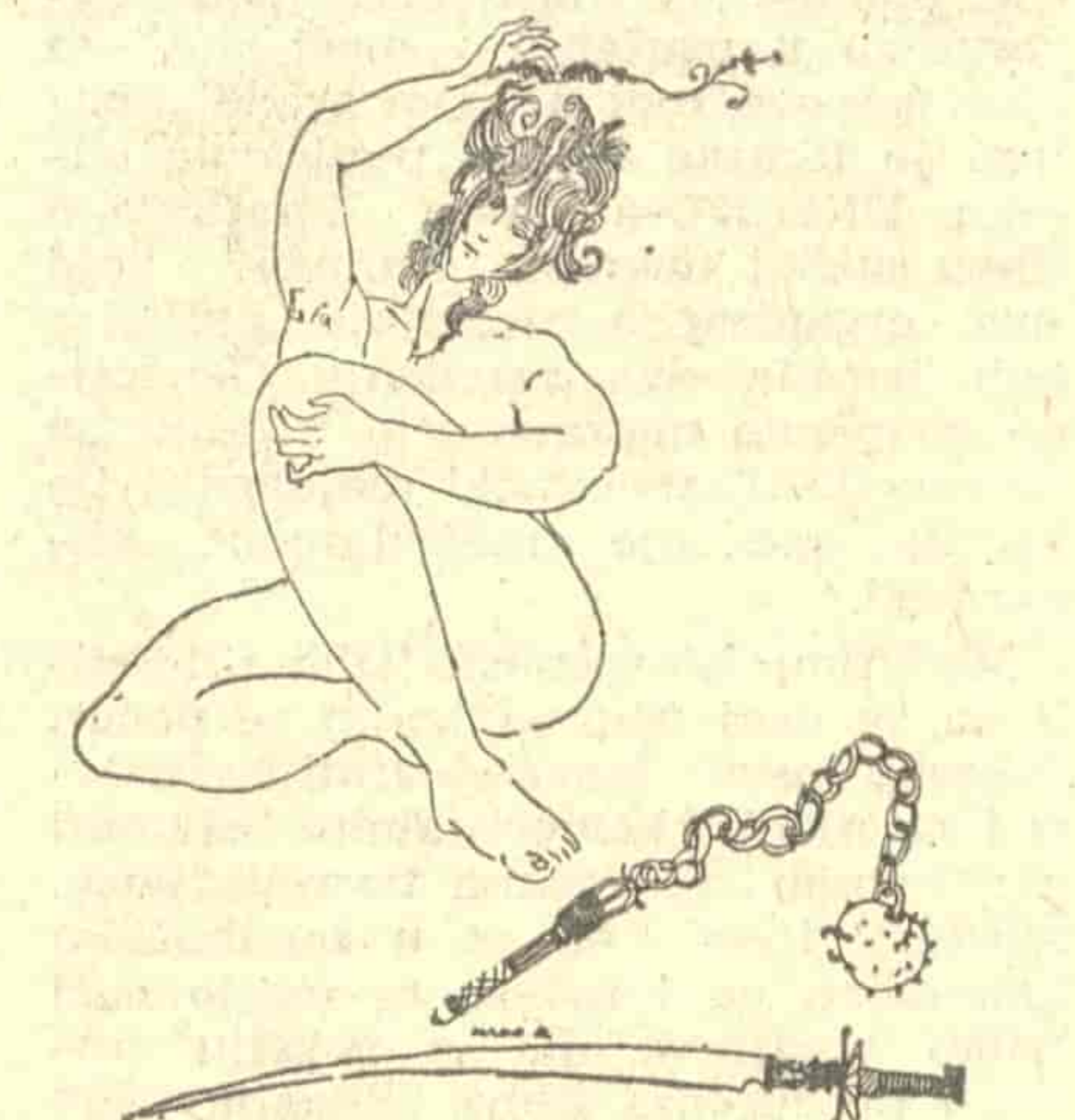
Tiho i nenametljivo, kao i svi ostali jubileji potrebnih a diskretnih ličnosti, stigao je jubilej Radio Beograda na stranice naših listova.

I možda smo zahvaljujući njemu prvi put bolje zagledali ljude koji žurno izlaze i ulaze sa kožnim torbama u kojima su magnetofoni, u veliku zgradu na skveru Makedonske ulice.

1.800 ljudi svakodnevno razmišlja kako da nas spase od usamljenosti, kako da nas zabavi, kako da nas obavesti. Jer ma kako bio veliki neki događaj, on postaje tek onda veliki kada o njemu čuju svi ljudi. Radio — taj moderni glasnik, stiže svakodnevno sa porukama o poredama, smrti i ljubavi. U velikoj porodici raznošaca vesti, koja se proteže od indijanskih dimova i urođeničkih tam-tamova, on je krajnje i najefikasnije sredstvo.

1.800 ljudi svakog dana i svake noći zavlada se u naše izolovane svetove, da nam organizuju vreme.

Pozoriste nam je na dohvat ruke. Najmoćnije i najveće pozorište na svetu! Njegov godišnji repertoar iznosi 208 bajki za decu i 104 radio — igre. Radio je takođe i najveća koncertna dvorana; svake godine, bez tamnih o-

LIKOVNE PRILOGE IZRADIO DARKO RANKOVIC

dela i komplikovanih ulaznica mi smogosti dvadeset i pet simfonijskih koncerata.

I iza svega tog stoji 1.800 ljudi kojima najčešće ne znamo ni ime. Pisacima radio-drama i novinarima koji pišu za radio, na ulici ne prilaze ljupke devojčice koje traže autografe. Oni su nepoznati. Njihovo ime ostaje zapisano u vetru.

Ta mnogolika Šeherezada spremna je da nam govori i peva i duže od hiljadu i jedne noći.

Zgrada na skveru pod platanima u Makedonskoj ulici je dom u kome se spremaju dragoceni pokloni ljudskog govora i muzike.

Danas, kada ona slavi dvadesetogodišnji jubilej, ne prekidaajući svoj posao ni za trenutak, zbog zasluženog slavja, najmanje što možemo da učinimo za njene stanovnike, jeste da im uputimo najtoplije čestitke i svoju zahvalnost za časove koje su nam poklonili. (M. K.)

Izdavačka nekorektnost

NEKA izdavačka preduzeća u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu i drugim većim centrima izdaju u malim sveščicama čitava pojedina djela ili izbor tekstova iz glavnih djela raznih jugoslovenskih pisaca. Ta izdanja su kao „školsko štivo“ namijenjena, u prvom redu, djacima osnovnih i srednjih škola. No da ne bi bilo zabune na koricama ili naslovnim stranama se redovito naznačuje o čemu se radi: da to nisu čitava djela nego da su skraćena.

Međutim beogradska „Naša knjiga“ tako ne radi, pa je potrebno da se na to ukaže. Ona je u seriji „Jugoslovenski klasici“ (urednik Milica Dukić—Grbić) nedavno izdala od Petra Petrovića Njogoša knjigu pod naslovom (na omotu):

GORSKI VIJENAC

LUČA

MIKROKOZMA

bez ikakve naznake o čemu je tu riječ i bez napomene o kakvim je tu izdanjima riječ.

U prvom redu, međutim, može se odmah ustanoviti da je tekst izdanja „Gorskog vijenca“, koji je uzet za osnovu ovog izdanja, odavno zastario, naime od onada kada su učenjaci, tekstolozi, ustanovili i naučno dokazali da su u tekstovima izdavanim do 1959. godine stajale krupne greške, koje su oni te godine ispravili. Ovim ispravkama tekstologa koristili su se strani prevodioci i izdavači Njogoševa djela i to na češkom i na njemačkom jeziku. Od domaćih su se tim dostignućima na se nauke koristili izdavači: titogradski Grafički zavod, beogradska „Kultura“ i Matica hrvatska. „Naša knjiga“, međutim, ni za pet godina nije saznala za ove ispravke pa ih nije unijela u jedno školsko izdanje.

U drugom redu treba ovdje naglasiti da, iako je drugi naslov knjige LUČA MIKROKOZMA, u samoj knjizi nema toga Njogoševog djela. Iz čitavog Njogoševog djela štampano je svega 380 a ispušteno samo 1830 sti-

ZA SKERLIĆEVIM TRAGOM U PRAGU

Frag sa pritajenim vitalnim nemiro, napetošću i dinamikom koja hoće da se realizuje, taj nekadašnji centar i stecište kulturnih inicijativa, tekovina i tradicija, Prag iz starih snova, i današnji — Prag sa hladnim prahom jeseni... NEDELJU dana otprilike pre svoje smrti Jovan Skerlić je sa grupom srpskih i crnogorskih kulturnih i javnih radnika boravio u Pragu. Tu je, početkom maja 1914. godine, održana proslava stogodišnjice Njogoševog rođenja; tada je Skerlić posljednji put kao pisac i besednik istupio u javnosti. Ima u tome izvesne uzbudljive podudarnosti: posljednja reč jednog od najvećih naših književnih kritičara i istoričara bila je posvećena jednom od naših najvećih pesnika.

Tom događaju, Njogoševoj proslavi, napredna praška štampa posvetila je doličnu pažnju. Na sam dan proslave, 6. maja 1914. list „Cas“ (Vreme) donosi o tome informaciju i program proslave. „České slovo“ (Češka reč), organ češke socijaldemokratske stranke (koji je na primer u broju od 20. marta 1914. objavio vest svoga beogradskeg dopisnika o jednom karakterističnom Skerlićevom pitanju u skupštini i odgovoru Nikole Pašiča — da ministri ne mogu

imati trgovačke odnose sa državom), donosi sutradan, u broju od 7. maja 1914. članak pod naslovom „Slovenski praznik u Pragu“. U svečanom, patriotski-patriotski intoniranom uvodu kaže se da je Njogoševa proslava označila „novo proleće, slovenski maj“. Skerlićev govor bio je u tom članku parafraziran sledećim rečima:

„Njogoš je bio jedan od prvih ljudi koji su čeznuli za jugoslovenskim kulturnim jedinstvom i njegova uspomena najbolje je obeležena događajima 1912. i 1913. godine. Stvarao je velika, slavna dela koja mogu biti ponos celog slovenskog naroda; bio je primer slobodnog čovjeka, širokog duha, i mada monah, bio je jedan od prvih slobodnih mislilaca — još u poznim svojim godinama učio je Voltaireov jezik. Daleko je prestigao svoje doba i jasno ukazivao ka budućnosti. Ono što je bio Dante Italijanima, Shakespeare Englezima, Mickiewicz Poljacima, Puškin Rusima — to je bio Njogoš nama Srbima. On je prvi objavio načelo da suštinu naroda ne čine crkva i vera, već jezik i krv.“

Nešto opširniji izveštaj o tom kulturno-političkom događaju objavljen je Nastavak na 4. strani

hova! To znači iz čitavog djela, kojem je naslov ispisan na koricama, štampano je nešto više od jedne šestine! I na to nije kupac nigdje upozoren!

Kupci knjiga moraju od sad dobro i detaljno razgledati ono što kupuju, jer im se može desiti da mjesto čitavog djela nekog autora kupe samo jednu njegovu šestinu!

Kada je već reč o grobovima...

U PROŠLOM BROJU ovog lista Berislav Nikpalj piše o zapuštenom grobu Tina Ujevića. On se pita ko su „oni“ koji su navedeni da pesnikov grob ne bude ono što jeste: podatak o nesavjesti i podatak o tome da je sa pravom izrečeno tvrđenje (Berislava Nikpalja): „Nebriža je optužena, kao ispit savjesti, naše zrelosti, naše svijesti. Taj nemar je naše danas.“ (Podvukao B. P.) „Taj nemar je naše danas“ zaista odveć primetno, odveć jasno i surovno, ne samo u slučaju Tinovog groba. Jer ovaj primer usamljen nije. Nikpalj piše da se na Tinovom mirogajskom grobu našao po neki struk cveća i desetaka sveća. Ali na grobu Isidore Sekulić, ni cveća, ni svećice; grob obrastao u korov. Postoji ona naša „ne kukaj na tuđem grobu“, ali je sasvim izvesno da čudesno fluidni život — moralni primer Isidore Sekulić, sudeći bar po njegovom grobu — za nas, danas, savršeno ništa ne predstavlja.

Na stranu, za momenat, umesne primedbe koje Berislav Nikpalj čini kada piše da su se mogla angažovati sredstva iz Tinove ostavštine (honorari za prevodilački rad od 1948. do smrti) ili sredstva iz svote koja je zaradana na posthumnim objavljivanjima, ili nešto iz fondova DKH. Isto možemo da primenimo i na slučaj groba Isidore Sekulić. Ali ne na stranu potpuna indiferentnost nekolicine onih pisaca koji su se, u stvari, primili uloge izvršilaca testamentarne volje, volje i zaveštavanja Isidore Sekulić.

Da se danas, na topčiderskom groblju, grobom Isidore Sekulić, obraslim u korov, sasvim očigledno može da posvedoči da je Isidora Sekulić promašila u verovanju da se poštuje jedan pijetet u smislu neprenosivog viđenja sveta — gotovo da je nepotrebno dokazivati. Baš kao što je nepotrebno dokazivati da mnoga naša ignorancija najobičniji i jednostavnog ljudskog motiva poštovanja mesta Isidore Sekulić u svetu mrtvih — jeste očigledan dokaz — ogreznutosti u samozaboravni praktičizam naše savodnevice.

Bilo bi sada svakom deplasirano, navo i neukusno spominjati onog našeg mladog pesnika koji je tu, nedavno, govorio o diktatu savesti i pijeteta, i želje da zasuče rukave i da istrebi korov sa groba Isidore Sekulić, ako se već toga ne mogu da sete izdavači, ispunioci testamentarne volje, čuvari Isidorinog fonda za pomoć mladim piscima koji je ostao na ivicama našeg života i iz koga, koliko znam, još niko nije nagrađen ili pomognut. (B. P.)

Imaš pravo na — moje mišljenje

U uvodnom tekstu „Vidika“ (broj 87 t. g.) pod naslovom „Mogućnosti (ne)pristajanja“ Milan Vlajčić govori, između ostalog, o tome da smo „inače poodavno istakli načela stvaralačke slobode...“ i da postoje uslovi za prosperitet književnosti. Sa mladom i srednjom generacijom kritičara, međutim, stvari ne stoje tako dobro: „Njihov rad se ni iz daleka dovoljno ne ceni, pišu na ograničenim novinskim prostorima i često se sukobljavaju sa „književnom“ politikom redakcije lista“.

Prikazujući najnovije brojeve književnih časopisa, u „Mladosti“ (11. XI 1964), isti Vlajčić povodom oktobarskog broja sarajevskog časopisa „Izraz“ izražava za nijansu drukčije stavove: „Neprijatno iznenađuje stav redakcije „Izraza“ koja je u rubrici „S delima i autorima“, dopustila neodgovorno poigravanje s dvema zapazanim knjigama (Egerić i David), pri čemu je u odnosu na Davidovu knjigu dostignut visok stepen huljanske osionosti i stupidnosti. Neću da poverujem da su to urednici „Izraza“ svesno dozvolili“.

Nezavisno od toga šta mislimo o Egerićevoj i Davidovoj knjizi, ne čini li se Vlajčiću da bi prikazivači spomenutih dveju knjiga u „Izrazu“, takođe, dolazili u sukob sa „književnom politikom redakcije“ ako bi morali da se ravnaaju po kriterijumima koje ona apriori ustoličuje. Ili, možda stav koji se razlikuje od Vlajčićevog predstavlja huliganstvo i stupidnost?

Po svemu sudeći Vlajčiću ne polazi za rukom da usaglasi teoriju sa praksom, ili mu ne ide u glavu da redakcija nekog lista ume i da ne praktikuje sugeriranje svog stava mladim kritičarima, već se zadovoljava ocenjivanjem teksta nezavisno od mišljenja i ocene koje on argumentuje.

Smrt Nikole Radojčića

SA NIKOLOM RADOJČIĆEM, koji je nedavno umro, odlazi jedan od poslednjih predstavnika one generacije koja je u proučavanje naše prošlosti, pod uticajem ideja Ilariona Ruvarca, unela nesentimentalni i kritički odnos, i koja je imala i dovoljno snage i dovoljno intelektualnog poštenja, da se upusti u borbu sa ukorenjenim nacionalističkim zabudama. Imajući izvanredno osećanje mere i posedujući smisao da razluči istinu od zablude, Nikola Radojčić je gotovo punih šezdeset godina proučavao prošlost južnoslovenskih naroda, borio se za istinu kao jedino merilo i kao jedini cilj u istorijskim proučavanjima i nije prezao od toga da po neki put, istina, sa mnogo mere i takta, svima nama kaže mnoge neprijatne stvari o tome kakvi smo bili i kako je naša prošlost izgledala.

Možda niko kao Nikola Radojčić nije tako pomno ispitivao dela svojih prethodnika. U masi studija o gotovo svim značajnijim našim istoričarima Radojčić je saopštio niz primedbi i napomena o našoj prošlosti, revidirao mnoga shvatanja i pružio nacrt za jednu naučnu i kritičku istoriju srpskohrvatske historiografije. Ukoliko su zablude bile veće, ukoliko su pogrešna shvatanja imala dublji koren u našoj sredini, toliko se Radojčić na ta shvatanja više obarao i želeo da ih ospori. On je razbio mit o srednjovekovnim saborima kao nekoj vrsti narodne skupštine, o tobožnjoj nasilnoj smrti poslednjeg hrvatskog kralja Zvonimira, o originalnosti nekih članova Dušanova zakonika, koje su mnogi njegovi prethodnici s ponosom isticali, kao podatke o nekoj izuzetnoj srpskoj pravdoljubivosti i slobodoljubivosti za srednji vek, inače, netipično.

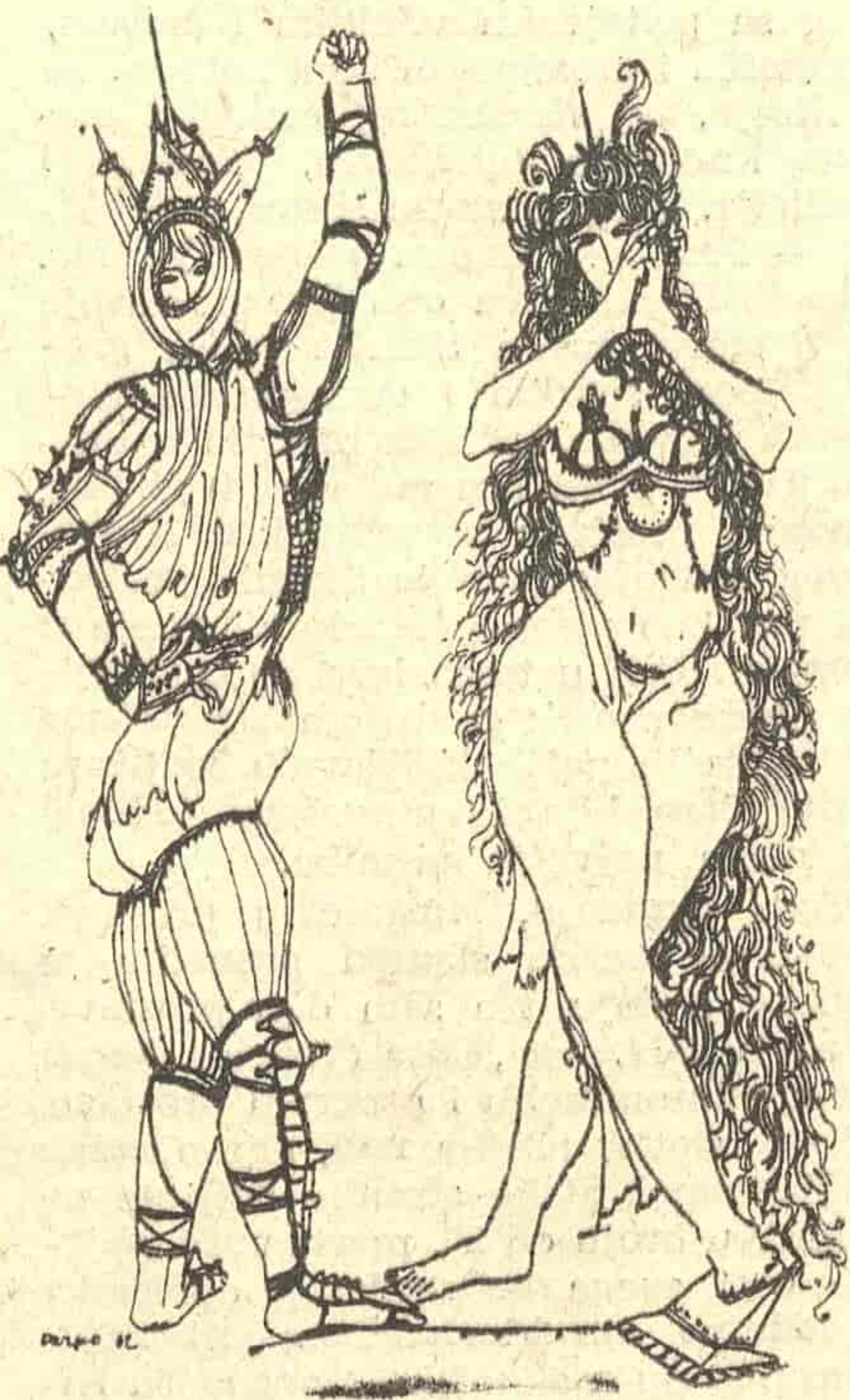
Ima još dve osobine koje treba istaći kada je reč o ovom naučniku. Neumoljiv prema tuđim zabudama, Radojčić je rado priznavao svoje, pristajao da svoje pogledre revidira i da svoje pogreške ispravi. U vreme kada se obično insistira da smo i pre trideset godina bili u pravu, kada narcisoidno citiramo sebe od pre dvadeset godina da bismo pokazali kako su se događaji odvijali onako kako smo mi to prividali, a predčukujemo ono što nismo predvideli, Radojčićev primer ima ne samo posebnu lepotu nego i izuzetan značaj. U isti mah sa njim odlazi jedan od najboljih pisaca i stilista među srpskim istoričarima i, svakako, jedan od naših najboljih stilista uopšte. (P. P-ć)

Da li se mora prodavati film „Skoplje 63“

U NAŠOJ ovogodišnjoj dokumentarnoj produkciji film „Skoplje 63“ Veljka Bulajića zauzima izuzetno mesto. Taj potresni dokumentar umetničke vrednosti učinio je veoma mnogo da se javnost drugih zemalja upozna sa tragedijom koja je zadesila Skoplje i međunarodnom solidarnošću u pružanju pomoći da se život ponovo rodi u ovom gradu. Zbog toga je filmska kritika pozdravila odluku UNESKO-a da se Bulajićevom filmu dodeli nagrada „Kalinga“ koju ova organizacija dodeljuje reditelju koji između dva zasedanja Generalne skupštine napravi delo u kome se najvernije i umetnički najubedljivije razvija osećanje međunarodne solidarnosti.

Međutim, istovremeno smo primetili da se ovaj film sa kojim se ponosi jugoslovenska kinematografija, nalazi i na njenim komercijalnim listama i u redovnim trgovačkim transakcijama. Mislimo, ipak, da se u republičkim fondovima pa i saveznom moglo naći toliko sredstava da se pokriju troškovi producenta filma „Skoplje 63“. U tom slučaju otpala bi i potreba da se na svaki mogući način dode do sredstava koja će kompenzirati ovu akciju, a film bi se mogao da prikazuje širom sveta pod daleko povoljnijim uslovima i sa mnogo više pažnje.

Uostalom, to je bila i obaveza prema filmu koji nije obično delo ni obični dokumentar, niti ga u inostranstvu svet tako prihvata. Zato naše lokalne strasti, računice i zarada po svaku cenu u ovakvim izuzetnim slučajevima trebalo bi suzbijati do maksimuma. Jer, od toga može samo da trpi ugled filma „Skoplje 63“. (P. V.)

Doskora nije bio običaj da se novine jadaju i pravdaju pred čitaocima zbog štamparskih i distribucijskih malera. Činile su to krajnje retko i nerado. Pa i sada to ne čine rado, ali se vajkaju češće.

Za poslednjih godinu dana „Ekspres“ je nekoliko puta objašnjavao publici ko je kriv što ovog ili onog dana list nije na vreme (ili uopšte) stigao u ovo ili ono mesto. Pre nekoliko nedelja „Večernje novosti“ su iscrpno informisale javnost o teškoćama koje imaju oko nabavke novinske hartije i zbog kojih su prinudene da smanje broj strana. U međuvremenu je broj strana opet povećan, ali je povećana i kubura s roto-papirnom. O tome je „Ekspres“ pre deset dana objavio, uvrh prve strane, sledeće

IZVINJENJE ČITAOCIMA

Izvinjavamo se našim čitaocima u Beogradu i nekim delovima zemlje zbog jučerašnjeg kakašenja. Usled lošeg kvaliteta hartije, štampanje lista trajalo je tri puta duže nego obično. Takođe se izvinjavamo što iz istih razloga nismo u stanju da štampano sva uobičajena regionalna izdanja.

Posle nestašice hartije — koja, uostalom, još traje i trajaće sve dok proizvođači ne iznude odobrenje da podignu cenu — našu štampu snašla je sada još jedna beda; skandalozno loš rotopapir, koji se stalno kida za vreme štampanja, kidajući tako nerve i radnicima u štampariji, koji s tim čudom treba da izidu na kraj, glavnim urednicima, šefovima ekspedicije i ostalima koji svakog dana i svake noći strepe koliko će im list zakasniti — ako uopšte budu uspešli da ga provrte kroz rotaciju.

Nekako se iz dana u dan dešava čudo i listovi se svakog dana ipak pojavljuju na ulicama. Trudbenici po redakcijama i štamparijama toliko su zbog toga svakog bogovetnog dana zadovoljni i prezadovoljni da nemaju kada da se sekiraju što su im na krtoj, rapavoj hartiji od fotografija ostale samo sive fleke i što je farba probila papir s obe strane, pa je ceo broj jedna tužna malkultura. Suvviše su srećni što je broj uopšte izišao i suviše obuzeti pomišlju kako će kroz nekoliko sati, sa sledećim brojem, ponovo morati da preživljavaju celu torturu ispočetka, eđa bi estetiskim sitnicama imali kad da poklanjaju pažnju.

Nego, ovo nije reportaža o zlopatništvu novinara i grafičara. Reč je o hartiji, to jest o onima koji tu hartiju

na marginama štampe

Kosta TIMOTIJEVIĆ

NE UZIMAJ UZALUD...

proizvode — a to je fabrika u Sremskoj Mitrovici, koja je danas glavni snabdevač beogradskih novinsko-izdavačkih preduzeća. Ta fabrika nosi ime narodnog heroja Milana Stepanovića-Matroza.

Reč je zapravo o tome da li ta i takva fabrika treba da nosi ime jednog narodnog heroja, pa da mašinisti u rotaciji, pakeri u ekspediciji i nabavljači u nabavnom sektoru svakodneвно psuju „Matroza“ što ih snabdeva najgorom hartijom koju su u ovom svetu i veku videli. Kad psuju „Matroza“, oni ne misle na narodnog heroja nego na fabriku. Ali kad psuju, oni ne izgovaraju navodnike. Matrozovo ime povlači se gde ne treba i kako ne treba — samo zato što su krstitelji fabrike (svakako iz čistog pijeteta) i ne sanjajući kako će se to ime pominjati) povezali svetlu uspomenu na narodnog heroja sa svakodnevničkim profanim mukama i sekiracijama naroda grafičarskog.

Ima, naravno, i gorih slučajeva. Ovih je dana „Borba“ objavila pismo jednog svog čitaoca, pod naslovom: „Da ne kompromitujemo ime narodnog heroja Miloša Mamića“. Pisac pisma smatra (sasvim umereno) da fabrice tutkala, koja po Zemunu i Novom Beogradu širi nepodnošljiv začah i koja je građanima dozlogrdila, nije trebalo dati ime jednog narodnog heroja, te predlaže da joj se ime promeni: „Zašto ne dati ovoj fabrici neko drugo ime, ime neke planine, reke ili slično? I tako ispoljiti više pažnje prema svetlim likovima iz naše revolucije. Mislim da ni u kakvoj situaciji ne smemo dozvoliti da njihova imena budu izložena podsmehu, a da ne kažem i pogrdama.“

Primer je drastičan. Neko je vezao ime Miloša Mamića za prozaično tutkalo i neprikljčni smrad. Čitalac je u pravu kad se ne slaže da takve fabrike nose imena revolucionara i narodnih

heroja. Ali zar samo takve? Je li u redu da njihova imena nose fabrike slatkisa i donjeg veša? Sta je s litrom „Badela“ i tablom „Kraša“ ili „Nade Stark“? Ni tu se navodnici ne čuju, a ime se čuje, zvače i pijucka.

U tome što se fabrika liftova zove „David Pajić“ nema ničega neprilicnog an sich. Ali zašto da ljudi pominju ime narodnog heroja kada se pešice penju na šesti sprat — zato što je lift u kvaru? Ni ime Todora Dukina nije „kompromitovano“ kad je nadenuto stolarskom preduzeću. Ali kad je to stolarsko preduzeće počelo da se povlači po sudskim rubrikama listova u vezi s nekim poslovnim malverzacijama...

Sličnih primera našlo bi se još tu i tamo, a mogućnosti njihovog ponavljanja u raznim varijantama bezgranične su. Zato ne bi bilo na odmet razmisliti o umesnosti davanja imena narodnih heroja privrednim organizacijama uopšte. Sa ulicama, trgovima, školama, domovima kulture — stvar je u redu. Radne brigade, naučni instituti, brodovi, kulturno-umetnička društva — sve to može i treba da nosi imena zaslužnih ljudi. Tako je odvek bilo i nema razloga da i nadalje ne bude.

A zašto ne i privredna preduzeća? — pitaeće neko.

Zato što je Slobodan Penezić Krković poginuo pre svega tri nedelje, a valjaonica bakra u Sevojnu, koja je požurila da se nazove njegovim imenom, već je uspeła da to ime uplete u parničenje sa sreskim sudijom za prekršaje oko kazni izrečenih zbog neovlašćenog prevoza članova porodica radnika valjaonice autobusima preduzeća. Eto zato. Zato što nema nikakvog smisla da sudija za prekršaje kažnjava „Slobodana Penezića“ zbog obavljanja javnog prevoza bez dozvole; zato što nema smisla da deca grickaju „Nadu Stark“ i da građani pominju „Davida Pajića“ i „Miloša Mamića“, a mašinisti u novinskim rotacijama da „Matrozu“ skidaju sveće neba; zato što nema nikakve potrebe da se imena koja se mogu sačuvati od zaborava na toliko drugih načina, povlaština po privrednim sudovima, prolestima zborovima biraća i „društvenim hronikama“ listova.

Ako nam je do tih imena stalo, zašto dopuštamo da se njima ispiraju usta?

Tolike se druge stvari regulišu zakonima, uredbama i propisima, pa bi baš mogla i ova.

ZIVOT OKO NAS

Onako, izgred

LJUBIŠA MANOJLOVIĆ

UVAŽENA DRUGARICA KRITIKA

U NAČELU, čula se dosad i stalno se, na našim političkim skupovima čuju pohvale kritici. Priznaju joj se zasluge u borbi protiv birokratskih pojava, protiv rasipništva, privilegija, samovolje. U njoj se gleda najbolje sredstvo za otklanjanje raznih slabosti. Upućuju se i pozivi na borbu protiv onih koji guše kritiku.

To je obično prvi deo govora na ovu temu. U drugom delu su bliža uputstva o tome kakva kritika treba ili, češće, kakva ne bi smela da bude. Kritika, na primer, treba da je dobronamerna, konstruktivna, čvrsto argumentovana. Isto tako da je naša, socijalistička, a ne s apstraktnih, demoralizatorskih, liberalističkih i sličnih neželjenih pozicija.

Slažem se da je dobro ako kritiku krase sve lepe osobine onako kako se one nabrajaju, i ako je ne ruže razni minusi. To je dobro za samog kritičara. Ali nisam siguran da isključivo takva kritika donosi korist onome čiji se rad stavlja pod udar kritičke reči. Pa ni da mu donosi najveću korist.

Čiji rad vredi, taj može da izdrži svaku kritiku. U sukobu čak s onom najzlomarnijom, rečenom sa ne znam kako rdavih pozicija, najviše će da jača, da se potvrđuje. Uostalom, zna se kako se kali čelik.

Zašto toliko pričamo drugarici Kritici kako treba da ima pitome oči, privlačna usta, začehljano kosu, nokte lepo podrezane? Bolje, uzimmo kao geslo da kritika koja traži savršenstvo ne mora biti i sama savršena. Verujte, ako mnogo od nje izvoljevamo, ako joj suviše zakeramo, lepota će, sve ustručavajući se, zadirući od toga što joj oči varnice, što ima i crno ispod noktiju, što je računpuna, češće bežati od sveta, oostajati kod kuće.

PUT U SOCIALIZAM

SARADNIK „Borbe“ Fahrija Jovanović saopštava šta je čula u razgovoru s predstavnikom jednog sredskog komiteta Saveza komunista:

— U selu — rekao je taj predstav-

nik — komunisti iznose mišljenja vrlo otvoreno, bez ustezanja, čak i oštro. Zemljoradnik-komunisti ekonomski je nezavistan, on se ne usteže da kaže ono što misli. A ima, opet, komunističkih radnika s partijskim stažom od deset do petnaest godina, sekretara fabričkih komiteta, koji kažu: „Veži konja gde ti gazda kaže.“ I objašnjavaju to ovako: „Sta znam šta mi se sutra može desiti.“

Moj utisak s nekih davnijih sastanaka seoskih komunista bio je da ti drugovi, pod uticajem ko zna kojih loših uzora, u prilicnoj meri prazno konferencijaše. Ogrezli u nemoguću fraze, oni su često drobili nešto što ni njima samima nije jasno. Njihova bistra pamet tek ako bi katkad neposrednije zazvučala i, preko slučajne varnice, rasla put do istinskog razmatranja ljudskih odnosa, do prave politike. Zato je ovo sad doista ogroman napredak.

Ali, ono što je, u poredenju sa seljacima, rečeno o gradskim radnicima koji su komunisti, pa koji još imaju po petnaestak godina partijskog staža, i čak su sekretari fabričkih komiteta, navodi na veoma iznenađujući zaključak. Seljak-komunist, dakle, zato što je svoj „gosa“, može u ovom našem socijalizmu svakom svašta da skuše. Prema tome, da bi gradski radnik-komunist postao isto tako slobodan čovek, morao bi i sam da se materijalno osamostalji na način svoga drugca seljaka. Na primer, da odvali parčence fabričkog dimnjaka i dohvati gomilu šrafova, pa sve to odnese svojoj kući i, za svoj račun, počne da šrafi i odšrafljuje. Da se jednostavno prekvalfikuje u sitnog sopstvenika. I sve to, razume se, radi viših ciljeva društvenog razvika. Radi procvata — socijalističke demokratije.

Priznajem, ovaj zaključak je jeziv. Ali, makar kakav bio, on po zakonima nauke o mišljenju sasvim čvrsto stoji.

Zakone nauke o mišljenju ne možemo menjati. Stvarnost, u kojoj se namnožilo vazdan nekih siledžijica, možemo.

Dole siledžije! Neka se oni plaše, jer ko zna šta im se „sutra može desiti“.

Ziveli radni ljudi komunisti!

VASPITAVAJMO LJUDE

U POSLEDNJEM broju „Susreta“, beogradskog omladinskog lista, moju pažnju je posebno privuklo jedno pismo Sekretarijata Predsedništva Saveza udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata grada Beograda. Upućeno je, kako se navodi, povodom pamfleta „Odlomci iz mog mirnodopskog ratnog dnevnika“ objavljenog u prethodnom broju „Susreta“. Evo nekih odlomaka iz Sekretarijatovog pisma:

„Autor članka na neumesan i nevaspitan način piše o maršu Oslobođilaca Beograda...“

„Valjda su autor i redakcija hteli da budu duhoviti ne shvatajući da su i time pokazali svoje intelektualno i moralno siromaštvo i nepristojnost. Da li samo to? U spomenutom pamfletu se

nalaze i sasvim određene insinucije kao...“

Uz pismo objavljeno je i kašanje redakcije „Susreta“ sa svečanim obećanjem: „Poučeni ovim primerom vodićemo računa... pa se nadamo da nam se slični propusti neće više dešavati.“

Razume se, potražio sam prethodni broj — kome je izišao famozni članak. To je, međutim, jedna kozerjica o nedeljnom jutru 11. oktobra 1964., kad su omladinci, po velikoj kiši, učestvovali u maršu koji je nešto zbog jakе kiše a nešto valjda zbog slabe organizacije ispao manje prijatan.

Kao uvek kad se o nečem govori kroz humor, i tu je piscu došla pod peru koja neuglednija reč, pa i misao. To je doista moglo da bude povod da stari drugovi iz beogradskog Sekretarijata Saveza udruženja boraca prigovore mladim drugovima iz „Susreta“, da im kažu da takve manifestacije ipak — ako su i za kritiku — zaslužuju kritiku sa više pažnje sročenu. Jer u pitanju su svakako dobri beogradski mladići i devojke, koji inače ne bi bili članovi Gradskog komiteta Omladine i urednici omladinskog lista.

Da bismo mogli bolje da sudimo o pismu starijih i svakako dobro vaspitanih drugova, da uzmemo jednu rečenicu iz osuđenog dnevnika: „10.00 Neko govori. Niti ga vidimo, niti čujemo...“

Ta rečenica, kroz pismo Sekretarijata, dobila je ovakav komentar: „Nije na Banjičkom visu, Košutnjaku, Torlaku i Konjarniku nešto neko govori — već su četiri narodna heroja — četiri komandanta proslavljenih divizija koje su oslobodile Beograd evocirali svoje uspomene na slavne dane borbe za oslobođenje Beograda...“

U pismu omladincina sasvim se određeno kaže da „u pomenutom pamfletu se nalaze i sasvim određene insinucije...“ Da li bi i omladinci imali pravo da u ovakvoj oceni jedne svoje doista nevine opaske, koja se tiče samo organizacije skupa, a nikako ne sadrži nikakvu uvredljivu i potencijuću misao o samim govornicima, vide — insinuciju?

Siguran sam da stariji drugovi ne treba tako da pišu sasvim mladima. Inače će ti mladi u njima gledati — baba-roge. I neće dovoljno primiti sru njihove primedbe bez obzira što će — da stvar „legne“ — štampati javno kašanje.

NAD FENOMENOM KLASIKE I ROMANTIKE

Zoran Gluščević: „PUTEVI HUMANITETA“;
„Prosveta“, Beograd 1964.

ZNAČAJNI FENOMENI (uglavnom nemačke) klasike i romantike su stalna duhovna preokupacija autora ovih studija, predmeti koje on proučava ali ne iscrpljuje: iz izvesne neodgovornosti i esejističke fragmentarnosti, iz non-finito-karaktera ovih studija, i sa druge strane, iz snažnih intelektualnih interesa autora, može se razabrati mogućnost daljeg njegovog duhovnog kruženja nad istim predmetima. No autor se procenjuje po delu, a ne po svojim mogućnostima, i zato odmah treba reći da je u pitanju svojevrsno i uspelo delo: svojevrsno, zato što u ovim književnim studijama prevladuje ne-književna orijentacija njihovog autora tj. njegovo tumačenje literarnog dela ne toliko iz književno-kritičkog i stilsko-istorijskog razmatranja, već pre iz naučnog: psihološkog, sociološkog, pa i filozofskog stava; ovo delo je uspelo iz više razloga koji će biti odmah navedeni, ali možda pre svega kao suptilna psihološka analiza značajnih književnih pojava s kojima se autor susrećava.

Tretirajući Getea i pojavu romantike, autor srećno komponuje svoju knjigu od samostalnih studija (koje je prethodno pojedinačno objavio) koje se, ipak, međusobno povezuju, i to najpre kontrastom, a zatim i izvesnom srodnosti predmeta: i sam Gete je u nekoliko romantičar. Autor izričito zauzima stav istraživača zato što veruje da ga obavezuju „duh“ i „potrebe“ našeg vremena u kome dolazi do „novog procvata egzotičnih nauka“ (str. 12). Iz takvog stava autor u proučavanju Getea izvodi svoj „metodološki pristup“: po njemu, više nije moguće „objašnjavati poeziju isključivo poezijom“, pa u slučaju Geteovog dela on dosledno predlaže „odlučan i dalekosežan zaokret“, da se naime Geteova „poezija posredno objasni... Geteovom prirodnačkom mišlju“ (str. 13).

Iz istraživačkog stava autora i njegove metode posrednog objašnjenja literature, prističe i centralna ideja ove, prve, knjige kao i knjige koja će joj slediti: ideja izražena već u naslovu, „putevi humaniteta“. Autor za svoje književne studije bira naslove koji bi pre odgovarali nekom teorijskom traktatu, u kome se raspravljaju problemi moralni, sociološki, antropološki. On definiše humanitet kao „težnju za potpunim očevočenjem čoveka“. To je, po autoru, „naš savremeni odgovor na pitanje šta je humanitet“. Objasnjavajući, on dodaje: „Svi napor usmereni u tom pravcu, u pravcu izvesnog određenog, svestranog razvoja jedne ličnosti do mere i punoće koja može da predstavlja pojam ljudske, humane, iz otuđenosti bar delimično povraćene ličnosti, obuhvaćeni su ovdje — ne samo kao takav jedan napor nego i kao njegov svesno i sistematski ili nagonski ostvaren rezultat-pojmom humaniteta“ (str. 36, podvučeno u izvornom tekstu).

Posto autor ima u vidu sve, a ne samo književne napore koji vode ka tako određenom humanitetu, kao i sve (svesne i nagonske) rezultate takvih napora, dakle isto toliko naučne i filozofske, koliko i umetničke rezultate (mada nije objasnio šta može predstavljati nagonski rezultat u ostvarenju humaniteta), time on, čini se, sa začudjućom odućenošću zastupa jednu heteronomnu teoriju literature. Isto tako ostaje otvoreno pitanje, da li navedena autorova definicija humaniteta zaista predstavlja modernu ideju.

Po gotovo opštem uviđanju, položaj umetnosti u savremenoj kulturi određen je i njenim sopstvenim unutrašnjim tokom, kao i njenom povezanošću sa drugim kulturnim aktivnostima. Stoga je tačna misao autora da se poezija danas ne može objašnjavati isključivo poezijom, ni umetnost umetnošću. Ipak je taj način objašnjenja u tako diferenciranoj kulturi, kao što je naša savremena, neophodan i gotovo ravan poštovanju same stvari, njenog bitnog autonomnog značaja, po kome ona tek može predstavljati vrednost među drugim vrednostima. Taj način legitimnog zahteva da svaka interpretacija dela započne od samog dela, a ne od njegove okoline, od imanentnog i specifičnog toka jedne kulturne aktivnosti koji tek omogućuje njenu pravu socijalnu efikasnost itd. Naravno, problem „metodološkog pristupa“ Geteu komplikuje se time što je u pitanju i umetnička i naučna aktivnost jedne goleme ličnosti, pa se autor knjige, kao što je istaknuto, zalaže za indirektno put objašnjenja Geteove poezije njegovim naučnim mišlju. Ali, srećno zaveden svojom sopstvenom tanošću i objektivnom analizom, autor ipak izbija na direktan put: uvida da sva Geteova filozofska i naučna shvatanja „odaju jednu skroz-naskroz umetničku koncepciju stvari“ (str. 61) i da „tako (kao Gete) postupa samo umetnik, a nikako čovek koji

objektivno-naučno posmatra i registruje pojave“ (str. 62). Ako se pesnik bavio naukom i ako je pri tome dominirala njegova umetnička ličnost, onda iz toga proističe mogućnost bitnog književno-kritičkog i pomoćnog naučnog objašnjenja njegovog dela. Naučni „duh vremena“ bi nas onaj obavezuivao da u interpretaciji poezije prihvatimo ili bar promislamo savremene naučne metode u nauci o književnosti, a ne da svoje tumačenje pesnika izvedemo iz pesnikovih naučnih pogleda.

To se, u stvari, i događa u ovoj knjizi: sve ove studije o Geteu, i kada govore o Geteovim naučnim pogledima, o Geteovoj filozofiji i estetici, služe samo razjašnjenju psihologije pesnikovog stvaranja i, u krajnjoj liniji, karakterizaciji njegovog pesničkog dela. U najboljoj studiji, posvećenoj Geteu, pod naslovom „Italija i prvi plodovi preokreta u Geteovu mišljenju i shvatanjima“, autor izričito traži i nalazi objašnjenje „u psihologiji ličnosti“ (str. 110). Zaključujući ovu studiju, autor beliči: „Najveća važnost i značaj Geteovog boravka u Italiji za njega samog nisu u tome što je on tamo formulisao svoj arhitektonski, likovni ili prirodnački ideal, ili što je otkrio univerzalni smer svoje buduće aktivnosti, nego što je u Italiji našao širinu, materijalnu punoću i slobodu prostora da razreši ili završi razrešenje svojih unutrašnjih čvorova sumnji, napetosti prepreka i kolebanja. Oslobođivši se, u nizu drugih prepreka, i svoje likovno-stvaralačke opsesije, on je u Italiji otklonio značajnu i ozbiljnu unutrašnju smetnju i otvorio svom biću slobodan pogled i put u budućnost“ (str. 152).

Prema tome, psihološki i stilsko-kritički tretman Getea i romantike predstavlja pravu metodu autora, koja u ovoj knjizi daje dragocene rezultate. Ni sociološki zaključci autora, ni njegova filozofska razmatranja nisu uverljivi. Tu nema prave sociološke analize, ni pravog sociološkog obrazloženja. Filozofskim pogledima Getea i romantičara autor, doduše, poklanja ozbiljnu pažnju, ali su u principu njegove filozofske karakterizacije, u tehničkom i faktičkom smislu reći, neprecizne. Tako se, na pr., neprecizno upotrebljavaju izrazi „fenomenalan“ i „fenomenološki“ (str. 52, 299), netačno primenjuje termin „metafizika“ (str. 78 i dr.); takođe su sve istorijske karakterizacije nedovoljno obrazložene i neprecizne (razlikujući Geteovu ideju humaniteta od drugih istorijskih i savremenih ideja humaniteta, autor navodi čitavu seriju dis-

tinktivnih karakteristika, pa govori i o ritajdegerovoj ideji humaniteta, mada se pre može govoriti o Hajdegerovom anti-humanitetu itd., str. 54).

Mada autor navodi Geteovu izjavu, prema kojoj je njemu nedostajao organ za filozofiju (naravno samo za sistematsku filozofiju), on ipak seriozno analizira Geteove poglede i posređuje, u osnovi tačno, Geteovu sliku o svetu. Kao što ističe Fr. Mauthner, Gete nije uredno čitao Spinozu i pao bi na svakom ispitu na pitanje o Spinozi. Najkompetentniji priručnik Ueberweg-Heinze-a govori o tome sledeće: tako široki duh, kao što je Gete, nije mogao ostati po strani od filozofije; no po svojoj najintimnijoj suštini umetnik, Gete nije osećao potrebu ni da se opredeli za neki filozofski sistem, ni da sam stvori takav sistem. Pošto mu je Šiler na to skrenuo pažnju, Gete se latio Kantove treće kritike i u njoj otkrio ideje koje su mu konvenirale: Gete je pozdravio Kantovu približenje umetnosti prirodi. Iz Geteovog svojevrsnog naturalizma može se zaista razumeti i njegova teorija umetnosti, ali i sama njegova umetnost, naivna u Šilerovom smislu reći, objektivna i klasična.

Nasuprot klasičnoj, stoji sentimentalna po Šilerovoj odredbi, romantična i subjektivna poezija. Autor prilazi romantici po sopstvenoj definiciji „biološko-filozofski putem“ (str. 167). U izvršnim analizama se opet ne može naći nešto solidno što opravdava takvu metodu, jer u pitanju je opet prevashodno psihološka i stilsko-kritička metoda. Autor pokazuje lepu moć uživljavanja u fenomen romantike i piše niz teorijski čistih stranica koje će biti potrebne svakome ko se u nas želi da posveti studiranju ove značajne duhovno-istorijske pojave. Konačno autor raspravlja o odnosu Getea i romantičara prema muzici, i na taj način skladno završava svoju knjigu.

Ako se uzme u obzir da metodološki nedostaci i filozofske nepreciznosti nikoliko ne smanjuju vrednost ovih prvenstveno psiholoških i stilsko-kritičkih studija, onda bi se na kraju mogla izraziti želja da autor sa ovako snažnim intelektualnim preokupacijama svoje dalje studije učini još studioznijim na taj način što će s većim mirom i uzdržljivošću zaći u oblasti nauke i filozofije, ili, pak, usredsrediti svoju pažnju prema psihologiji umetnosti i stilistici.

Milan DAMNJANOVIĆ

M. PANIĆ SUREP IZA PREDE

Čarolija je ovdje jedina stvarnost
i druge nema,
čak ni zabluda da su to ruševine...
Neko je hteo
da dolazeći izgubiš svu težinu
sem pogleda
i ruke što podseća
da te je još malo preostalo
iz drugog sveta.

Čarolija je jedina stvarnost ovdje.
Dah boja
koje zbacuju svoje rublje, ustreptale;
svetlost
što se prikrađa da otpočinu
u dvoranama oslobođenim i reči
i vremena;
zeleno buknula mahovina...
Jedna je ljubav našla svoju postelju.

Sva stvarnost ovdje je čarolija.
I ta krv
što je provalivši branu pošla izvoru

zar je krv naša?
Nevidljiv čamčija preko Stiksa
uzima svoju brodarinu.

ODJEDNOM
IZNENADA

Došla je da bi bila
pojedinačno i skupa
razasut buket cveća
proleće boso u potoku
vreza na starom zidu
cvrčcima nastanjena
ponovo nadeni osmeh
preliv dragog krcaga
ruke široko raskriljene
koje ostati prazne neće.
Došla je silinom slapa
i sasvim iznenadno
kao što može samo doći
vedra i lepa misao bez podmeta.

Noćnici i sanjari

Vjekoslav Majer: „U VRTLOGU GRADA“;
„Mladost“, Zagreb 1964.

KAO ROMANSIJER Vjekoslav Majer je skoro nepoznat našem današnjem, pogotovo mladom čitaocu. Međutim, on je u posleratnom periodu napisao nekoliko veoma zanimljivih romana koji i danas svojom umetničkom vrednošću privlače pažnju čitalaca i kritike. Zbog toga je i došlo do obnavljanja prvih izdanja koja su izašla skoro pre trideset godina. Prošle godine izdavačkom preduzeće „Zora“ izdalo je dva Majerova romana: „Život puža“ i „Dnevnik Očenaška“, a ove godine smo u izdanju „Mladosti“ dobili i njegov roman „U vrtlogu grada“. Ovaj je roman između dva rata izašao pod naslovom „Pepić u vremenu i prostoru“.

Karakteristično je za Majerovu prozu, a za ovaj roman posebno, da se na jedan specifičan, u našoj literaturi neobičajen način bavi životom i socijalnim problemima tzv. malog čoveka u velikom gradu. Glavna ličnost romana „U vrtlogu grada“ je mlad čovek, bez stalnog boravišta i zanimanja, proleter po poreklu, koji živi u Zagrebu samo od danas za stura. Lunja ulicama i po birtijama više gladan nego sit, ponekad zaradi koji dinar i to samo toliko da može večerati i prespavati u nekom svratištu za skitnice i izgubljene ljude. Ovaj noćnik i sanjar živi od milostinje i beskrajnog trpljenja, od potucanja i nadavne od maštovitih snova. Kad se formalno gleda bez dubljeg zalaženja u suštinu ovog lika i romana, može se steći utisak da je ovo ekskluzivno socijalna literatura čiji je osnovni cilj da razotkrivanjem bede revolucionarno deluje na psihi čoveka. Međutim, ova proza to nije, iako je zasnovana na složenim socijalnim motivima i problemima. Suštinu ovog romana treba tražiti u psihi i svetu čoveka sa dna nadenog u vrtlogu velikog grada. Majer je s jednim vredno istančanim psihološkim smislom za kompleksnost i detalje rasklopio tvrdi oklop grada i rend-

gentskim zracima snimio njegove unutrašnje pejzaže, njegovu vrevu i buku, veliko šarenilo njegovog sveta, ušao je u njegovu utrobu i susreo se sa ljudima koji su na bezbroj načina isključeni iz života i potućaju se po gradu kao sablasti i mračne senke. Tu je pisac našao i svog Pepića u kome je sazeo sve karakteristike noćnika i skitnice koji veđito nekuda idu a nikuda ne dolaze, zakovani su za svoj grad i pružaju mu beskrajnu ljubav, bdiu nad njim i danju i noću, razgovaraju sa golubovima i električnim svetiljkama, sa drvećem, parkovima i oblacima Pepić je posvećanim i oblacima Pepić je posvećanim ličnost naše proze sa socijalnom potkom. Dok se ljudi u njegovom položaju bune i beskompromisno traže svoje pravo na život, on sleže ramenima, dobroćudno se smeška, za svako ima beskrajno mnogo ljubavi; istina on je neprekidno tužan, sagoreva u bolu i melanholiji jer oko sebe vidi sve čari nabujalog života, ali je uveren da on za taj život nije stvoren i svoje suze skriva lakim osmehom. On je svestan da u životu ima bezbroj nepravdi i duboko razmišlja o njima, ali na kraju, iako gorko i bolno, ipak prima sve kako jeste, predaje se stihiji života da ga nosi u neizvesno kao što neizvesno i živi.

Ovakvim likom Majer je duboko zardro u opšte probleme malog čoveka. Na jedan posve originalan način progovorio je o etici čoveka i njegovog života, potrazio je razloge u košmaru drama ljudi sa dna. Pažljivim studiranjem

Nastavak na 4. strani

Milivoje MARKOVIĆ

Fantastika svakodnevice

Alberto Moravija:
„ODABRANA DELA“;
„Otokar Keršovani“;
Rijeka 1964.

OVAJ IZBOR romana Alberta Moravije predstavlja novo, dužno priznanje jednom umetniku koji je u istoriji književnosti ubeležen kao ličnost, bez koje je nemoguće sistematizovati i bolje shvatiti zamršene tokove umetnosti pisanja u ovom veku.

U okviru izbora, pojedinačne, platične slike iz devet odabranih Moravijinih romana, slike već same po sebi zanimljive, jer su plod izuzetnog posmatračkog dara i sigurne tehnike, ubedljivo se organizuju u jedinstvenu shemu sa zajedničkim značenjem. Domisljate tematske pojedinosti o privatnim životima i društvenim prilikama, postaju sastavni delovi jedne, veoma široko zasnovane povesti. To je povest o zatiranju prirodnosti i pokretne sile života u jednoj civilizaciji racionalnosti, konvencija, formalizma, svirepog računa, kakva je ova u kojoj danas živimo.

Automatizovano življenje u našem razdoblju poslovnosti, ekonomske aktivnosti, usko materijalističkih preokupacija, opustošilo je psihi protagonista svih Moravijinih romana, počev od prvog: „Ravnodušni ljudi“ do poslednjeg: „Automat“. Marionečke prilike njegovih samoživih, ostarelih kačiperki, užostogljenih, ograničenih generala, učenih, nedarovitih pisaca, uljudnih, licemernih konformista, besciljno lutaju

po velikoj pozornici života na kojoj se igra jedna paklenska groteska. Njihove strasti su uspavane, duh talov da bi se mogli iskreno predati bilo kakvom osećanju i tako postati angažovani akteri autentične tragedije.

Tragična vremena duhovno začnalo, u kome se zavode dani, nezareni ljudskom prisnošću, solidarnošću kobno se sručila na bića suprotna ovim živim mrtvaciima, bića bezazlena, neposredna, kadra da spontano reaguju i oslobode svoje prirodne nagone. Ta bića su deca i ljudi iz naroda. Prostitutka Adrijana („Rimljanka“), seljanka Cezira („Cočara“), dečak Agostino, žrtve sa praktičističkog mentaliteta savremenog sveta, mentaliteta koji depozitizuje život i hoće da zajazi njegov zahuktali tok. Nasuprot imućnim građanima koji su potpuno u vlasti novca i pred njom su pogнули glave, ovi jednostavni ljudi ulažu napor da poruše brane formalističkih koncepcija stvarnosti da bi se vinuli prema horizontima, neizmerljivim kao i njihova srca. U suštini svih njihovih akcija, a posebno erotskih preokupacija, leži jedna ista, široka zamisao da se u orgiji čula, dade maha sputanim nagonima i tako uspostavi neprirodno prekinuta veza sa realnošću. Ali njihove želje redovno bivaju neostvarene. Izlaza nema, jer je prirodna zagušenja i čama sivilom zastire

žive boje istinskog života: strast se izobličava u porok, istina u laž, život u tromost, tragedija u grotesku, bunt u pomirljivost. Ljudi se jedan od drugog otuduju, postaju nesigurni, sumnjivi. Oko njih se grozničavo pleće mreža obmana i samoobmana u koju sve više upadaju, jer su neiskreni prema drugima. Otuda apatija, rešenost na najgore, doslednost u kompromisu.

Ove promašene težnje, obmane i samoobmane, Moravija posmatra sa fatalističkim mirom i mudrom setom. Pri tom, ljudsku prirodu spontaniju, istražuje sa posebnom strašću, utančano razumevanjem, velikom ozbiljnošću. Adrijana, Cezira, Agostino, ljudi iz predgrada nesumnjivo su njegovi najpoetičniji, najhumaniji likovi. Njihove zablude u Moraviji pobuđuju saučešće, uvažanje, dobroćudnu ironiju. Njegova privrženost autentičnom životu toliko je potpuna da taj život spremno prihvata sa svim njegovim nesavršenostima i protivrecnostima, nalazeći pritom razumevanja za pronalazke onih koji se za pobeđu takvog života ne prestaju da bore. Ovo prihvatanje onoga što jesmo, najveća je potvrda Moravijine životnosti u kojoj počivaju koreni njegove snage i duboke humanosti.

Moravijina odojnost prema simetriji i sklonost ka neusiljenim manifestacijama života, odrazila se ne samo na njegovom objektu obrade, već i na njegovoj izražajnoj tehnici. Ta tehnika potpuno odgovara duhovnom procesu koji se neprestano u njemu razvija. Razumljivo je da se pisac, koji život prima isključivo kao senzaciju i izraz spontanosti, čiji se simboli ne mogu rešiti određenim ključem, kloni svih šema, kako ideoloških tako i formalnih. Sav okrenut objektivnoj stvarnosti, ekstrovertan, antispiritualan, Moravija i u načinu izražavanja daje prednost refleksu nad analiziranjem, robustnoj činlnosti nad tanošnim erotskim dvosmislicama, divljenju materijalnom nad meditiranjem, životi ekspozicije nad konstruisanjem i stilističkim dovijli-

vostima. Moravijina srodnost sa spoljnim svetom, afirmacija objektivne stvarnosti, stvorila je i njegov stil, takozvani objektivizam. Međutim, bilo bi pogrešno ovaj stil upoređivati sa nepriestransim objektivizmom naturalista. Podrobnije istraživanje pokazuje da Moravijin oblik kazivanja nije tako „objektivno“ realistički, kako su to spremni da tvrde italijanski istoričari književnosti. Reakcija ovog pisca protiv klasične, realističke forme, odražava se pre svega u izrazitoj sklonosti za izobličavanje. Racionalnoj jednoobraznosti realista XIX veka, suprotstavljena je strasna liričnost i složenost. Ona se ogleda u obilju odabranog materijala, raznovrsnosti kolorita. Moravijin stav prema predmetu obrade, za razliku od stava realista, uprkos prividne hladnoće, uznemiren je, nelogičan, izniansiran. Svirepo uživanje u otkrivanju izopačenosti, zataškane licemernosti, halucinantna fantastika svakodnevice kao u Malapartea i Jakopetija, prediće se sa sažaljenjem koje prelazi u gorčinu, sa ironijom koja prelazi u setu. Ove protivrecnosti, uzbukale su ritam Moravijine priče, izbacile ga iz svih formula i kalupa i njen tok učinile sličnim samom toku života koji nijedna dogma ne može automatizovati.

Opsesija spontanosti prati Alberta Moraviju još od rane mladosti. U detinjstvu, teškom bolešću neprestano vezan za krevet, on čami u zatvorenom krugu bogatih dečaka kao njegovi junaci Agostino i Luka. Stoga je prinudni da posmatra, razmišlja, čita a ne i direktno učestvuje u životu. Turbni enterijeri iz njegovih romana sa prozorima ograničenih vidika koji gledaju na kišne oblake, jedini su horizonti iz kojih neprestano želi da izide. To će učiniti tek u zrelosti kad Rimljanku, Cočaru i ljude iz predgrada bude najzad izveo u životnu vrevu. Njena beskrajna šarolikost, zbrisace načas stravičnu viziju karnevalskih maski iz sveta formalizma i laži koja mu se toliko uredala u svesti i u srce.

Jugana STOJANOVIĆ

ZA SKERLIČEVIM TRAGOM U PRAGU

Nastavak sa 1. strane

(Zlatni Prag) u broju od 15. maja 1914. „Stogodišnjica rođenja Petra II Njegoša, slavnog pesnika i kneza Crne Gore, bila je u slovenskom Pragu dostojno proslavljena brigom srpskog akademskog društva „Sumadija“ zajedno sa češkim odborom za proslavu i uz prisustvo cenjenih gostiju iz Srbije i Crne Gore“, tako počinje napis u „Zlatnom Pragu“. Proslavi su, pored Jovana Skerlića pr-sustvovali dr Kosta Kumandić, profesor beogradskog univerziteta, dr Vojislav Janić, profesor teologije iz Beograda, Đorđe M. Nestorović, predsednik beogradske opštine, i drugi. Skup je održan u sali za predavanja praškog Opštinskog doma. O Njegošu je najpre govorio prof. Máchal, u ime praškog univerziteta, i pored ostalog citirao reči koje je Njegoš u razgovoru rekao češkom novinaru Vilému Dušanu Lambilu, prijatelju Božene Němcove: „Ja volim Čehe, oni su od svih Slovena najmarljiviji.“

„Potom je profesor beogradskog univerziteta dr Jovan Skerlić dao idejni lik Njegošev — kaže se dalje u izveštaju „Zlatnog Praga“ — „i naročito ukazao na to da je (Njegoš) bio jedan od prvih ljudi na jugu koji su širili misao jugoslovenskog kulturnog jedinstva. Mada je sam bio monah, Njegoš je bio tvorac jugoslovenske narodne svesti oslobođene konfesionalne jednostranosti, i prvi na jugu objavio načelo da vera ne čini suštinu naroda. O njegovoj vidovitosti svedoči takođe pisno koje je 1848. godine poslao banu Jelaciću pozivajući ga da postane oslobođilac srpsko-hrvatskog naroda. Njegoš je isto tako dokazao da je i u teškim uslovima moguće učiniti velike stvari. Iako je u njegovo doba Crna Gora bila raztrzana plemenskim sporovima i ugrožavana spoljašnjim neprijateljima,

uspeo je da je za svoje dvadesetogodišnje vlade osnaži i osigura i stvori u zemlji prve kulturne institucije.“

Uveče je u Opštinskom domu održana umetnička akademija i potom zajednička večera sa koje su poslali telegrami zahvalnosti crnogorskom kralju Nikoli i srpskom kralju Petru Karađorđeviću koji su prethodno u svojim poslanicama pozdravili učesnike proslave. „Proslava uspomene na Njegoša u Pragu bila je stvarni kulturni praznik i radosno osvedočenje slovenske kulturne uzajamnosti“, zaključuje pisac članka u „Zlatnom Pragu“, potpisan inicijalom R.

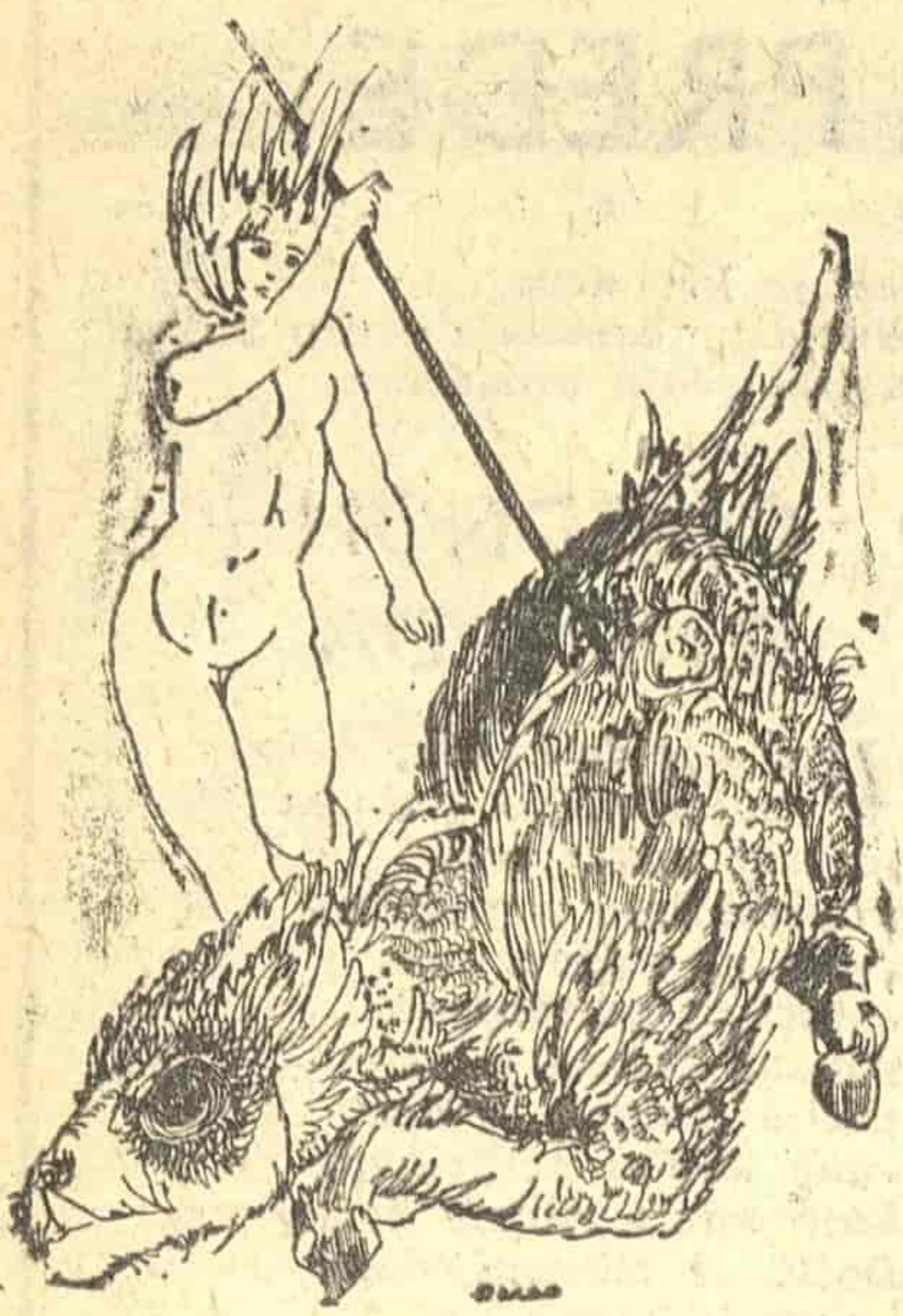
Ubrzo zatim stigla je vest o Skerlićevoj smrti koju su zabeležili i „Zlatni Prag“ i „Čas“. U broju od 16. maja 1914, pod naslovom „Umro profesor Skerlić“, „Čas“ između ostalog piše: „Pokoju se nedavno boravio u Pragu gde je učestvovao na Njegoševoj proslavi. Tih dana imao je najavljen niz predavanja u donjosrpskim krajevima. Njegovom smrću srpska literatura trpi veliki, nenadoknadivi gubitak.“ O tim neodržanim predavanjima sačuvana je, eto, samo ta neodređena vest, kao što su od predavanja o Njegošu ostale samo ovlašne novinske parafaze. Prigodno izlaganje Skerlićevo postalo je tako u tim nepotpunim rezimeima još prigodnije, mada, i takvo kakvo je, nešto znači i ponešto kazuje izvesnom svojom slobodarskom, etičkom suštinom, sa posebno značajnim upozoravanjem na tendenciju ka jugoslovenskom kulturnom jedinstvu. No da li je to izlaganje bilo napisano ili samo usmeno improvizovano — o tome izveštaji i listovi ne govore ništa. Novine koje hoće sve da znaju i sve da kažu često ne znaju ili neće da kažu ono što je najosnovnije i najneophodnije. Reč,

Ciril ZLOBEC KAMEN

Reskirati bi morao uništavajući pad
za obećanje letenja.
I morao bi uzleteti
kao ptica ispod kamena.
U skoku, bez zamaha krila
morao bi se vinuti ispod njega,
a kamen je čekao od prazračetka na mene,
čekao tako dugo, da postao je kamen,
kamenog sagunt sav nad očekivanje,
da dođe ko da potraži zaklon.

U skoku, bez zamaha krila
morao bi se vinuti ispod njega,
a kamen čeka na mene već od prazračetka.
Da ima ruke, ispružio bi ih za mnom,
da ima noge, potrčao bi za mnom,
da ima glavu, možda bi se predomislio,
da ima srce, smilovao bi mi se možda,
a pošto je kamen i nesrečan kao svaki kamen,
zgnječite me
odmah, kad budem hteo uzleteti ispod njega,
i niko neće nikada znati, kuda sam hteo.

Sa slovenskog preveo
Ljubiša DIDIC

Nastavak sa 3. strane

u ilustrovanom listu „Zlatá Praha“ Pepičevih snoviđenja može se doći do veoma zanimljivih podataka koji su jednako zanimljivi i sociologiji i psihologiji, a posebno etici. Majer izvanredno dobro poznaje psihu gradskog škotnice, a ona je, moramo priznati, veoma kompleksna. Ti noćobdije i beskućnici koji u vinu utapaju svoje tuge, sve vide i sve znaju, prolaze i kroz nemoguće situacije. slušaju mnogo o životu upravo tamo gde se o njemu najotvorenije i bez sustezanja govori, gde se životu gleda u oči i gde se on vidi do dna.

Posebna vrednost ovog Majerovog romana je njegov izvoran i nepresušan humor, poetizacija toga humora i dobroćudnost. Uz to Majer piše lako, čitko i neposredno. Njegovi pasaži Pepičevih snova o hrani, žudnja za njom, sigurno idu u red najsuptilnije ispisanih stranica na tu temu u našoj prozi. Pored toga njegova je rečenica uvek lirski intonirana i ispunjena plastičnim slikama, dijalog mu je živ, dramski oblikovan. Sve to utiče na opšti utisak o knjizi i on je veoma prijatan. Istina nešto je trebalo reducirati jer se mnoge situacije u romanu ponavljaju. No i pored toga on pleni čitaoca naročito svojim načinom pisanja.

Milivoje MARKOVIĆ

likovna umetnost

Težnje Jovana Kratohvila

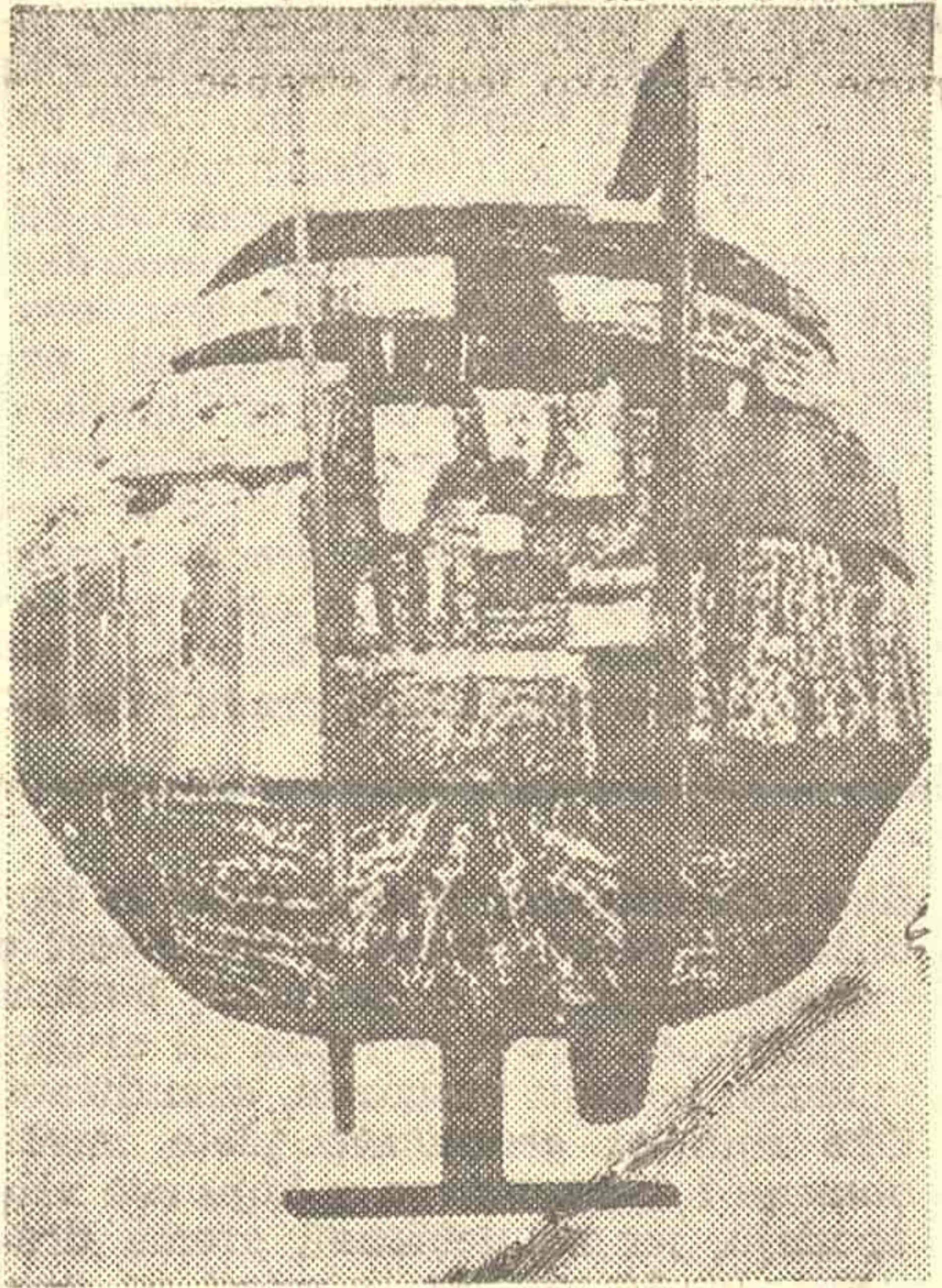
Povodom izložbe u Salonu Moderne galerije

KADA UMETNIK pokaže takve zanatske rezultate, da njegova dela donoseći novu poeziju materijala postaju tumač osećajnog sveta čovekovog, onda se iza formalnih odlika dela neminovno nalazi ličnost koja ima i viših ambicija. Manje ili više likovno realizovane, te ambicije nameću se delu kao prioritete, kao nosioci vizije i transponovanog doživljaja. Tada likovna sintaksa i jezik oblika postaju sredstvo, mogućnost saopštavanja, nosilac sadržaja koji je životan, dublji odraz sveta misli i emocije.

Upravo o tome svedoči i ova, treća izložba skulptura Jovana Kratohvila. Potvrđujući formalne sposobnosti vajara ona otkriva i ličnost umetnika, njegovu težnju da materijalom svog sveta oblika prenese ljudska stremljenja i shvatanja. Zato se na osnovu nje i može govoriti o umetničkoj filzonomiji Jovana Kratohvila.

Njegov je put vrlo jasan. Pripadnik posleratne generacije, one koja se školovala u periodu socijalističkog realizma a stupila u aktivan umetnički život u trenutku kada je uniformna koncepcija potisnuta poštovanjem umetnikove ličnosti i punom slobodom stvaranja. Kratohvil je prihvatio primamljivu devizu da se sve sme vrlo uzdržano i razumno. Njegove prve radove odlikuje pošten napor u okviru realističkog pravca, a njegove figure i naročito portreti prikazani na prvoj izložbi 1955. poštuju direktnu percepciju stvarnosti. Ipak, već se tada, u formalnom smislu, nazire težnja za izvesnim uopštavanjem, za pojednostavljenjem oblika, za izbegavanjem detalja, što sve ukazuje na veću slobodu u odnosu na predmet. U „Jami“ i daljem razvoju obrade ove teme, koja je umetnika zaokupljala više godina, ovu slobodu diktira tada još primarni doživljaj izražen u okvirima dramatičnog ekspresionizma. Nešto kasnije, na II izložbi 1957. jako je izražena tendencija geometrijskog svodenja oblika. Konstrukcija postaje čvršća, određenija, smenjuju se alternacije konveksnih i konkavnih površina ističući ulogu prostora, dok je kombinovanje raznih materijala (gips i metalne šipke tada još primenjeno u dekorativne svrhe. U ovom, formalno još prilično heterogenom periodu koji obeležava prelaz figuralne ka apstraktnoj koncepciji, prepliću se pouke Arhipenka (Arhipenka) i Zadkina sa jakim uticajem slobodne Murove (Moor) interpretacije predmeta.

Od tada do ove treće izložbe skulptura, pojedinačna izlaganja ukazivala su na progresivno odvajanje od objekta, na strožiju strukturu kompozicije,

na arhitektonsku gradnju forme, na postignutu ravnomernost oblika koja sugerira ravnotežu odnosa u konceptu težnje za harmonijom. Ova se tendencija manifestovala i na izložbi slika, grafike i crteža 1961. na izložbi koja je pokazala da povremenom promenom tehnike Kratohvil samo okužava i utvrđuje određenu likovnu misao.

Sadašnja izložba ima dva dela, u prvom donosi zaključke gornjih težnji, dok u drugom ukazuje na nove mogućnosti. Takva, ona pruža mnogo novih podataka o umetniku.

Umetnikova težnja za jedinstvom i postojanošću, za nekim ako ne izgubljenim a ono danas vrlo retkim osobinama međusobnih odnosa mira i sigurnosti, deluje kao sadržina prve grupe sada izloženih radova (br. 1, 2, 4, 6, 7, 9). Arhitektura masa sigurno postavljenih u prostor, monumentalno koncipiranih i onda kada je reč o malim dimenzijama, pokazuje često neku vrstu udvojenih oblika i njihovo međusobno uklapanje ili spajanje. Jednostavne površine i mirni ritam profila sugeriraju izvesno dostojanstvo prisutnosti, snagu i ubedljivost transponovane vizije.

Izloženi crteži predstavljaju dalji korak u razvoju umetnikove misli. Na njima je on pravilne oblike svojih čvrstih forma stodio sa imaginarnom, ustrentalom, gotovo iluzionističkom pozadinom. Gusta a prozračna, hromatski vrlo rafinirana, ova je pozadina unela izvesnu dinamiku i nov ritam u njezovu kompoziciju i postala nov, u daljem razvoju čak primarni

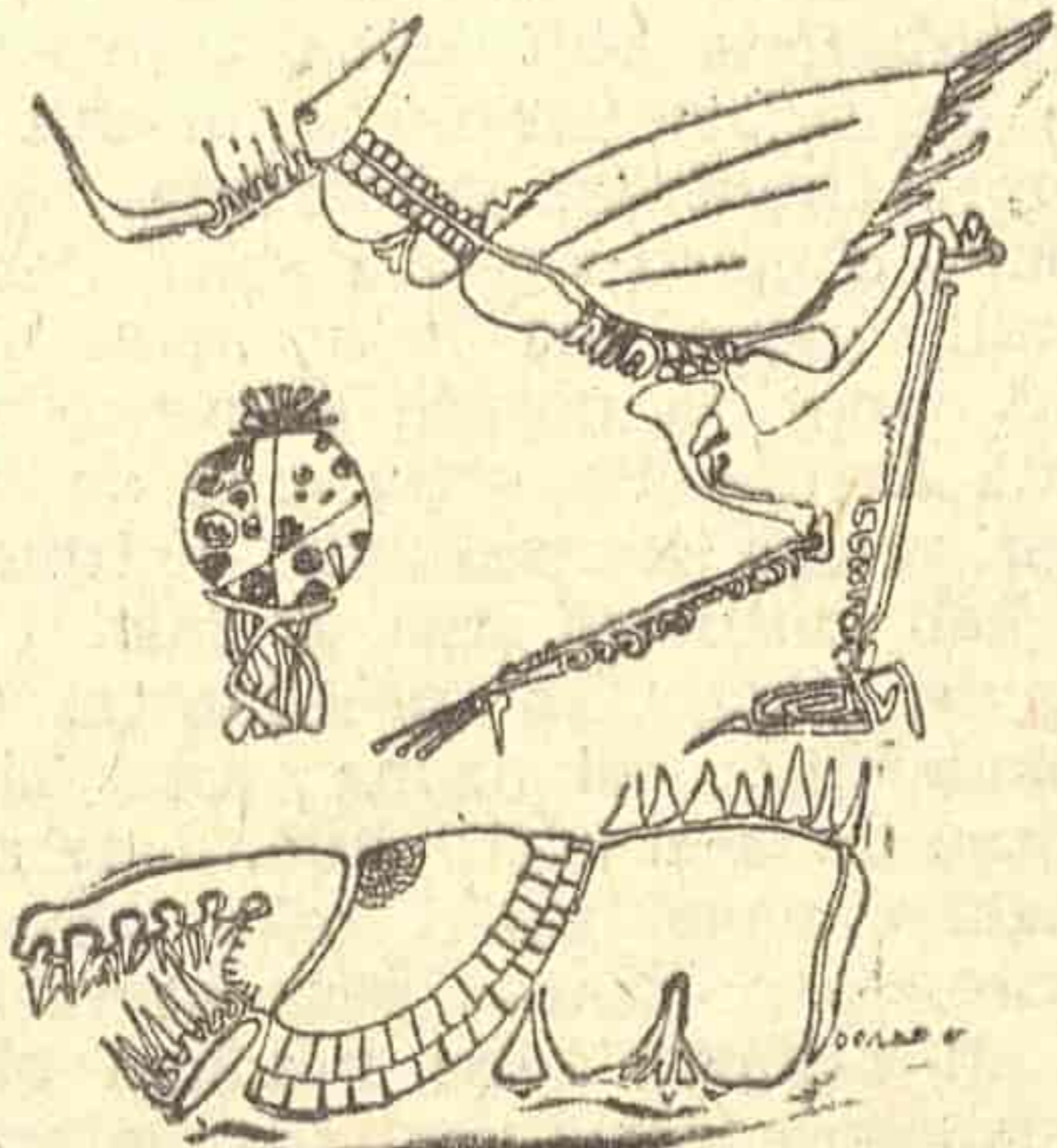
elemenat koji umetnik teži da materijalizuje u skulpturi.

U drugom delu izložbe prikazan je niz rasprskih plodova (br. 19, 20) što kriju metalnu polihromiju neobičnih jezgra. Povučeni ovim „iznenadjenjem“ umetnik se zaigrao mogućnostima kombinovanja raznih materijala koji se međusobno koliko ističu toliko i sputavaju. U jednom trenutku umetnik je izvukao „jezgro“ a na njemu u obličan ornament pretvorio se u dekorativni prikaz novih „fetiša“ (br. 21). Rešavane igrom svetlih i tamnih elemenata ove su kompozicije obogaćene izvesnom dinamikom sasvim aktuelnog zvuka.

Takvo iskustvo prenosi sada umetnik na površinu sfernih oblika na kojima omotač satkana od gvožđa, kalaja i mesinga obuhvata prostor. Ova Kratohvilova apstraktna dela još više ispljavaju onu dramatičnu tenziju koja se ranije nazirala i koja sugerira neke osnovne ljudske teme. Ovome u novoj fazi doprinosi postupak perforiranja i rasecanja plastičnog tkiva sfernih omotača, pa se kroz njih nazire unutrašnji prostor koji s omotačem ravnomerno sklada novu formu. On nije praznina nego aktivni prostor čija snaga napinje omotač sfere koju ispunjava. Nastaju tako svetlucavi imaginarni globusi (br. 17, 18) pridržavanih imaginarnim meridianima kojima umetnik postavlja koordinate svojoj novoj viziji. Doživljaj se prenosi u drugo podneblje u kome se ranije jednostavno građena konstrukcija susreće sa svetom sna i iluzije.

Svojim sintetizovanim zaključcima u prvom delu i novom konceptijom u svom drugom delu, ovakva je Kratohvilova izložba dokument o umetniku, dokument koji prevazilazi formalne probleme i otkriva svojim sadržajem umetnikove težnje za transponovanjem intimnog stava i shvatanja u odnosu na život, ljude, snove.

Katarina AMBROZIĆ

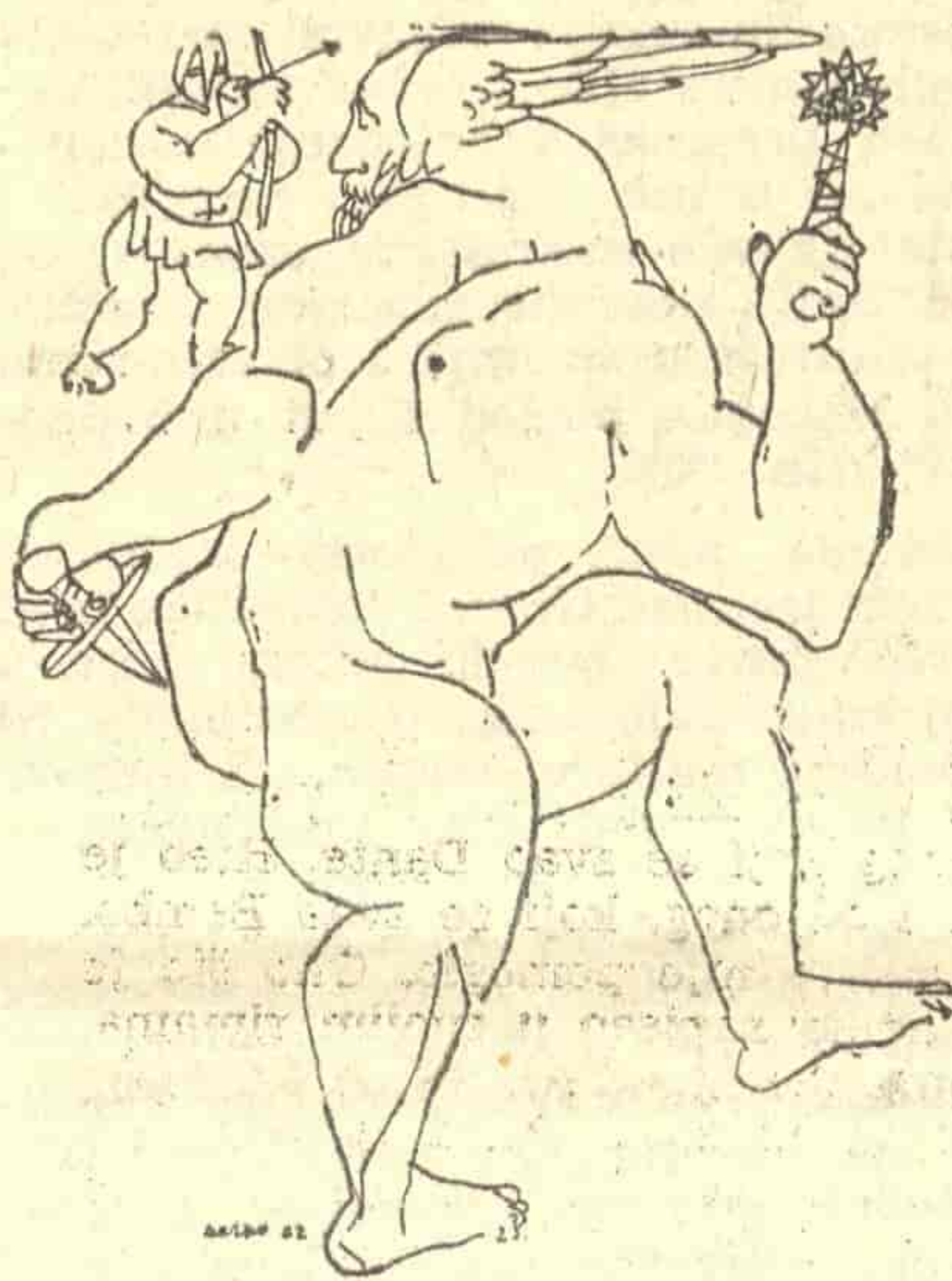

govor jednog čoveka izgubio se, rasplinuo se tako u beskonačnom govoru i mlihu novinskih stubaca.

Očekivali smo više; našli smo (u spontanom amaterskom traganju) onoliko koliko se zasad moglo naći.

SLOVAČKI ČASOPIS O NADREALIZMU

O VE godine, kad su se navršile četiri decenije od formiranja beogradske nadrealističke grupe, i slovačka kulturna javnost posvedila se na delatnost i peripetije nadrealističkog pokreta u Slovačkoj, čija trideseta godišnjica postojanja pada 1965. U svom devetom broju Bratislavski književni časopis „Slovenské pohľady“ (Slovački pogledi) od svojih 160 stranica posvetio je ukupno 115 stranica retrospektivnoj, pretežno književnoistorijskoj analizi slovačkog nadrealizma u godinama 1935-1948, i nadrealiz-

ma uopšte. Tim važnim kulturnim činom „Slovački pogledi“ (koji su kao najstariji slovački književni časopis obeležili u toku proteklih meseci osamdesetu godišnjicu svoga izlaženja) prekidaju period ćutanja koje je minulih godina zastiralo svaki pomen i razgovor o nadrealizmu u modernoj literaturi. To je ujedno i podatak o sadašnjoj duhovnoj situaciji, o radoznalosti i plodnom previranju u kome savremena slovačka književnost strazno traži svoj novi put i lik.

U vreme tzv. kultne ličnosti (i kulturne bezličnosti i apatije) nadrealizam je pod etiketom formalizma, smatran bezmalo kugom 4 duhovnim otrovom. Pre toga, u vreme tzv. slovačke države dra Josefa Tise, u ratnim godinama, nadrealizam je izjednačivan sa komunističkom ideologijom i subverzijom, jer je, u poetskoj reči, predstavljao specifičan vid revolta i jer je odbijao da se solidariše sa sistemom duhovnog i fizičkog nasilja koji je tada pretio da ovlada Slovačkom i svetom. Pri takvom stanju stvari, materijali u ovom broju „Slovačkih pogleda“ pripremljeni su i dati tako da bi ne samo rehabilitovali pokret slovačke književne avangarde, već i da bi se, koliko je to moguće, dublje spoznali i procenili njeni dometi i rezultati kao i osnovne osobenosti i obeležja nadrealističkog duha uopšte.

Pokušaj spoznaje i procene obažava se u člancima Stanislava Šmatlaka i Miloša Tomčika, zatim u „Nesenti-

mentalnom sećanju“ - razgovoru o nadrealizmu za okruglim stolom u kome su učestvovali nekadašnji članovi pokreta Mikuláš Bakoš, Pavol Bunčák, Valdimír Reisel i književni kritičar S. Šmatlák kao i u anketi „10 odgovora na 1 pitanje: Kako vrednujete nadrealizam danas?“ Poznati književni kritičar i istoričar Karol Rosenbaum je odgovorio: „Nije bio uzaludan i neće biti uzaludno vraćati se njegovim naporima u kojima su se razvile umetničke mogućnosti naše poezije.“ Fiksiranju nadrealističkog duha i stremljenja posvećena je još jedna anketa sa pesnicima, zatim fragmenti iz korespondencije slovačkih nadrealista, članak Václava Zykunda o glavnim etapama razvoja nadrealizma, potom „Mala antologija otaca nadrealizma“ i savremenog evropskog nadrealizma (tekstovi Aloysiusa Bertranda, Gérard de Nerval, Lautréamonta, Tristana Tzara, André Bretona i dr.) i mala antologija demače poezije i proze u kojoj su zastupljena „velika sedmorica“ slovačkog nadrealizma: Rudolf Fabry, P. Bunčák, V. Reisel, Štefan Žary, Július Lenko, Ján Rak i Ján Brezina.

Od ostalih tekstova (i mnogih likovnih priloga) treba još pomenuti „Kratke rečnik nadrealizma“ koji su sastavili Albert Marenčin i Juraj Mojžiš i koji donosi prilično iscrpnu hronologiju zbivanja u nadrealističkom pokretu i oko njega od 1913. do 1952. godine i sam rečnik - o ličnostima, pojavama, grupama i terminima nadrealizma. Posle naslova „Jugoslovenska nadrealistička grupa“ tekst kaže da je „nikla 1924. godine na inicijativu pesnika Marka Ristića; godine 1930. izdaje Beogradsku deklaraciju objavljenu u 3. broju časopisa „Nadrealizam“ u službi revolucije“ koju su potpisali Oskar Davidč, Milan Dedinac, Đorđe Kostić, Dušan Matić, Koča Popović, Marko Ristić, Đorđe Jovanović. Godine 1931. počinje da izlazi časopis „Nadrealizam danas i ovde“. Jugoslovenski nadrealisti borili su se kao partizani, a posle rata dospeli na istaknute političke funkcije - Marko Ristić postao je ambasador u Parizu, Koča Popović ministar inostranih poslova. I na drugim mestima u časopisu jugoslovenskom nadrealizmu (bez obzira koliko su svi podaci i činjenice tačni) poktonjena je znatna pažnja, dok je Marko Ristić direktno stavljen u prvi trio evropskog nadrealizma, zajedno sa A. Bretonom i Vitězslavom Nezvalom.

Sve to je uostalom samo jedan od elemenata zainteresovanosti koju slovačka javnost pokazuje prema savremenoj jugoslovenskoj kulturnoj i književnoj misli. „Slovački pogledi“ na primer u svakome svom broju donesu informativno-kritički prilog o jugoslovenskim književnim stvarima, obično iz pera istaknutog prevodioca sa srpskohrvatskog Andreja Vrbackog. I kulturno-kritički veoma agilni nedeljni književni list „Kulturný život“ (Kulturni život) - u ovoj jubilarnoj godini ustanka slovačkog naroda protiv fašizma - takođe ne propušta da zabeleži i komentariše aktuelna jugoslovenska iskustva ne samo iz književne nego i iz društveno-političke, privredne i filozofske problematike. A to sve neodložno nameće obavezu jugoslovenskoj književnosti da i dalje jača svoj bodri, smeli, otkrivački stvaralački duh i misao kako ne bi izneverila samu sebe i poverenje mnogih svojih prijatelja u svetu.

M. I. BANDIĆ

Brana CRNČEVIĆ

piši
kao
što
čutiš

Englezima su rekli da nije lako biti Srbin. Zato su oni Englezi.

Ne mogu da dođem na banket. Nemam odgovarajuće odelo i psihologiju.

Sadite uspehe po novinama, tamo najbrže rastu.

Imam četiri razne časne reči jednog državnika. Očekujem i petu.

Trebalo bi se oštro boriti protiv kulta, naročito kad je bez ličnosti.

MALODUŠNOST U SENCI TRADICIJE

Premijera Molijerovog
„Tartifa“ i Beneventeove
„Igre interesa“

NIJE BITNO da li su izvesne Molijerove moralne dileme ili satirične opservacije iz „Tartifa“ izgubile u našem trenutku svoj prvobitni smisao. Važnije je, svakako, u kojoj meri elementarne vrednosti njegovog dela uzbuđuju i dobijaju u nama svoje poetsko i ljudsko značenje. Kako upravo to izraziti na savremenoj sceni modernim izražajnim sredstvima — pitanje je na koje se očekivao odgovor od reditelja Slavka Jana i ansambla Jugoslovenskog dramskog pozorišta prilikom scene postavke tog značajnog dela.

Prethodno valja naglasiti da istraživanje na iluziji koju budi delo ima pre karakter otkrovenja nego reprodukcije utiska koji je postojao i u generacijama što su nam prethodile. To omogućava da, bez straha i sentimentalnosti, novim vizijama odredimo puni umetnički smisao, a sama tradicija u ovom slučaju nužno dobija novi kvalitet i još više podstiče stvaralačku imaginaciju. Sa takvim raspoloženjem i nadama dočekali smo ovo rediteljsko gostovanje. Na žalost, izvesna ohrabrenja mogla su se nazreti samo iz nekih fragmenata predstave. Ali, anemičnost tih i drugih prizora nije mogla da obezbedi punu afirmaciju ubedljivosti, pa je centar pozornice prepušten dominaciji formalizma, znatno urbanizovanijeg nego što smo navikli da susrećemo u domaćim tumačenjima Molijera, ali ipak još uvek opterećenog predrasudama.

Za Slavka Jana bilo je, po svemu sudeći, najvažnije da se postigne spoljna prikladnost zbivanja — da sve bude čisto, precizno u gestu, lako u glas, proračunato u situaciji i nadasve dopadljivo u celini, ne bi li se gledalac naveo da poveruje kako je ovaj album adekvatan izraz suštinskih vrednosti samog dela i tradicije koja ga iz generacije u generaciju predaje. Može li se, uopšte, polazeći od forme, naročito kada ona ni po čemu nije inspirisana vremenom, ći ka izražavanju onog unutarnjeg što nas ispunjava pri susretu sa „Tartifom“?

Neprijatno je i to što gledalac stiže utisak da se reditelj nijednog trenutka, i pored sve upornosti, ne oseća dovoljno slobodnim i ponesenim na sceni. Verovatno u tome valja tražiti razloge mnogobrojnim kompromisima, od kojih su, ipak, najneprijatniji oni između poezije i realizma. (Cemu, na primer, onaj Orgonov okasneli ručak i zveckanje tanjirima? Zar u takvim banalnim situacijama ovo delo treba da nađe svoje opravdanje?). Ekstremnost se nije očekivala, ali neki dah nas samih u svakom slučaju, jeste, a to je upravo ono od čega je Slavko Jan (reklo bi se) čak i bežao, pokušavajući da predstavu smesti u zavetrinu objektivizacije. Zato ona nema umetničkog dometa niti sebi obezbeđuje dulje trajanje u našoj realnosti.

Da li je glumac u takvoj atmosferi u stanju da svojim doživljajem izmeri vreme koje nas razdvaja od Molijera i dočara prostor gde bi se u nekoj sasvim novoj viziji s njim sjedinili? Mislimo, pre svega, na Miju Aleksića kome je zbog izuzetne popularnosti, šarma i talenta i poverena složena uloga Tartifa. Pri tome smo spremni da apriori odbijemo svako poređenje sa svim onim njegovim slavim prethodnicima koji su se okušali u ovoj ulozi — jer, interesuje nas isključivo šta ona znači u Aleksićevom duhu i organizmu. Već od prve pojave moglo se zapaziti da se iza njegove blage mirnoće i jedva primetne zbunjenosti ne krije sjedinjenje sa emocijama i inteligencijom koje tako plastično i superiorno izobličavaju Tartifa. Uzaludno je bilo čekati trenutak u kome će ta, za ovo doba sasvim naivna prevejanost, dobiti jači i originalniji izraz i kroz igru se učiniti itekako prirodnom pojavom i izvesnim simbolom savremene ljudske komunikativnosti i egzistencije. Drugačije i nije moglo da bude jer je Aleksić do kraja bio kolebljiv i nikako mu nije uspevalo da se odlučuje između mrtve maske i žive i neobuzdane strasti.

Posle ovakvog saznanja ponestaje strpljenja veoma potrebnog ukoliko se insistira na utvrđivanju da li zaista ima nešto novo u rediteljskoj koncepciji ostalih ličnosti. Ljubiša Jovanović je prosto bio primoran da oživljava onu dobro poznatu našu staru varijantu Orgona koja je odavno postala smešna po svojim mehaničkim i nedovoljno logičnim reakcijama. Tako da su scene između njega i Tartifa, svakako najdragocnije u čitavom spletu događaja, delovale neozbiljno i neduhovito. Nasuprot tome, u ostalim scenama, Ljubiša Jovanović je uspevao da se otrgne od ovakvih tumačenja i pokaže lakoću, ubedljivost i preciznost, pa je za žaljenje što mu nije dozvoljena puna samostalnost u kreiranju ove ličnosti. Još gore su prošli ostali učesnici u predstavi, jer ih osećamo samo kao poznate figure u jednoj disharmoničnoj celini, svesni da moramo prećutati njihov poznati šarm i sposobnost (Olga Spiridonović u ulozi Elmira, Rahela Ferrari kao gđa Parnel, primera radi).

Nasuprot rediteljevom konzervativizmu Duško Ristić je svojom izvanred-

no nadahnutom scenografijom i rešenjem za maske nastojao da gledaocima ipak dočara tu željenu iluziju o glumcu kao čoveku, bez obzira na kostim i epohu. On je ansambl oslobodio perika kako bi se što prijačnije i neposrednije osećali u dekoru pomalo nestvornom, ali neverovatno impresivnom u slikanju porodične atmosfere; sve je ostvareno pomoću neutralnih površina i ukusno stilizovanih detalja, tako da je to ujedno i najveći domet ove predstave.

Hasinta Benevente, to veliko ime španske i evropske dramske literature, kome mnogo duguju pisci koji u našoj sredini izazivaju beskrajno divljenje nije naišao na razumevanje na sceni Narodnog pozorišta, a dobrim delom ni u gledalištu kome je predstavljena njegova komedija „Igra interesa“. Zašto se to dogodilo?

Možda objašnjenja ipak treba tražiti iza zavese: scenograf i kostimograf Vlada Marenic potpuno je razgoli-

tio scenu, ostavljajući na šturoj i glomaznoj pozornici svega nekoliko kocki, jednu bleđunjavu zavesu i kostime neprijatnih boja koje sužavaju dimenzije ovog komada na jedno nedopadljivo pozorište. I zapravo tu počinju nespornu zameru za čije se nagomilavanje posebno zauzeo reditelj Milenko Misailović, ne shvatajući da je pred njim jedna veoma složena stvarnost koju treba pretvoriti u poeziju da bi nam zaista izgledala kao moguća i prihvatljiva u svim svojim složenim tokovima. Ima li šta uzbudljivije nego kada se ova dva životna fenomena udruže u želji da jedan drugog prevaziđu? Ne krije li se u tome sva tragika modernog teatra koji, ma kako se činio moćan, uzalud pokušava da afirmiše svoju realnost kao večnost postojanja, jer mu se upravo takva slika uvek i iznova suprotstavlja kao ambis u koji podjednako tonu i čovek i vreme. Zato Beneventeov smeh nije nimalo bezbrižan i površan, nego itekako istinit; on vaskrsava stare forme španske komedije i ne samo nje, kako bi u sukobljavanju raznorod-

Velimir LUKIĆ

SONET

PAN taj bog svih šuma
Pan, taj gospodar sveg tog žbunja
Možda bi seo, možda bi plakao, možda podigao svoje
Ironično lice, i sedeo tako u vidike zagledan.

A vetrovi su prelazili sa brda na nebo
Sa neba na more, a ljudi su prolazili
A imena su ostajala u našem sluhu
A oči su nam tamnile od nežnosti i uvreda.

O koliko neprijetnog ima to proticanje
Ta praskava maglina, to kruženje disanja!
Naše ruke su kao knjige.

Što na dodir se letnjeg mirisa otvaraju.
Pan je gospodar svih šuma, svih trava, svih duša
Naše duše su knjige što nečujno se sklapanju.

SENKE

NEPOZNATA prijateljice dođi u neku kolibu
Dođi na obronke šume gde brda imaju plavičasti
profil!

Okreni svoje lice prema tihom, vetrom opsednutom nebu
Beskrajna cerko prirode neopisiva i neporeciva!

Ako se vratiš na proplanke odakle traješ
I praćena maglom sutonskih brda
Nepovolična možda će smrt lupati dupljama o okno
Kao zvuk još daleke jeseni što u korenju stabla jadrucuje.

Nepoznata prijateljice, na ovim poljima je mir zaspa'e
harfe
I nebeske ruke nežnijeg spokoja
Sano zaboravljeni odlaze ljudi u večernju izmaglicu

Dok plavosivom senkom druma kao matrozi plevuše koraci.
O udahnimo mir večernjeg vetra
Kao što se lampe pale svuda oko i poneka zvezda.

PRELUDIJUM

STARINSKI PLAČ ZA OFELIJOM

VEĆITI cvete i pesme što te slave
Ti cvete u šumi, na proplanju
nekom
Kakvu bi sudbinu trebalo da stekne
I kakav život, onaj što te ima?

Ako si nastao, živio kroz bajke
Ili kroz sasvim prozukli vid opsednute
žene
Nije li tvoje krhko postojanje
Ta smrt što se kroz oblake penje.

Ti traješ negde nevin i nedržan
Očiju praznih, lišća tako slernog
Ko tebe sazna možda će umreti

Pogleda tako čistog, tako gorkog
Kao što biva između svitanja i zore
Neki čas kada i ti kao da ne treperiš
svojim mirisom.

KOD reke kad staneš što lokvanje
noš
Što žbunje obara i lišće upija
Kao da se pruge božanske po kosti
Vuku nesrećnice što haos ispija.

Nepoznata tuga njene davne smrti!
Ime pročitano hiljadama puta
Govori nam svima koliko smo kršli
I koliko krv nam u prostoru luta.
Njena ljubav čelo, osmeh, zvuk i pakao
Ko senka putuje niz sve reke sveta
Bezbrojno me puta usred sna dotakao
Svežinom i stravom nadzemaljskog
cveta.

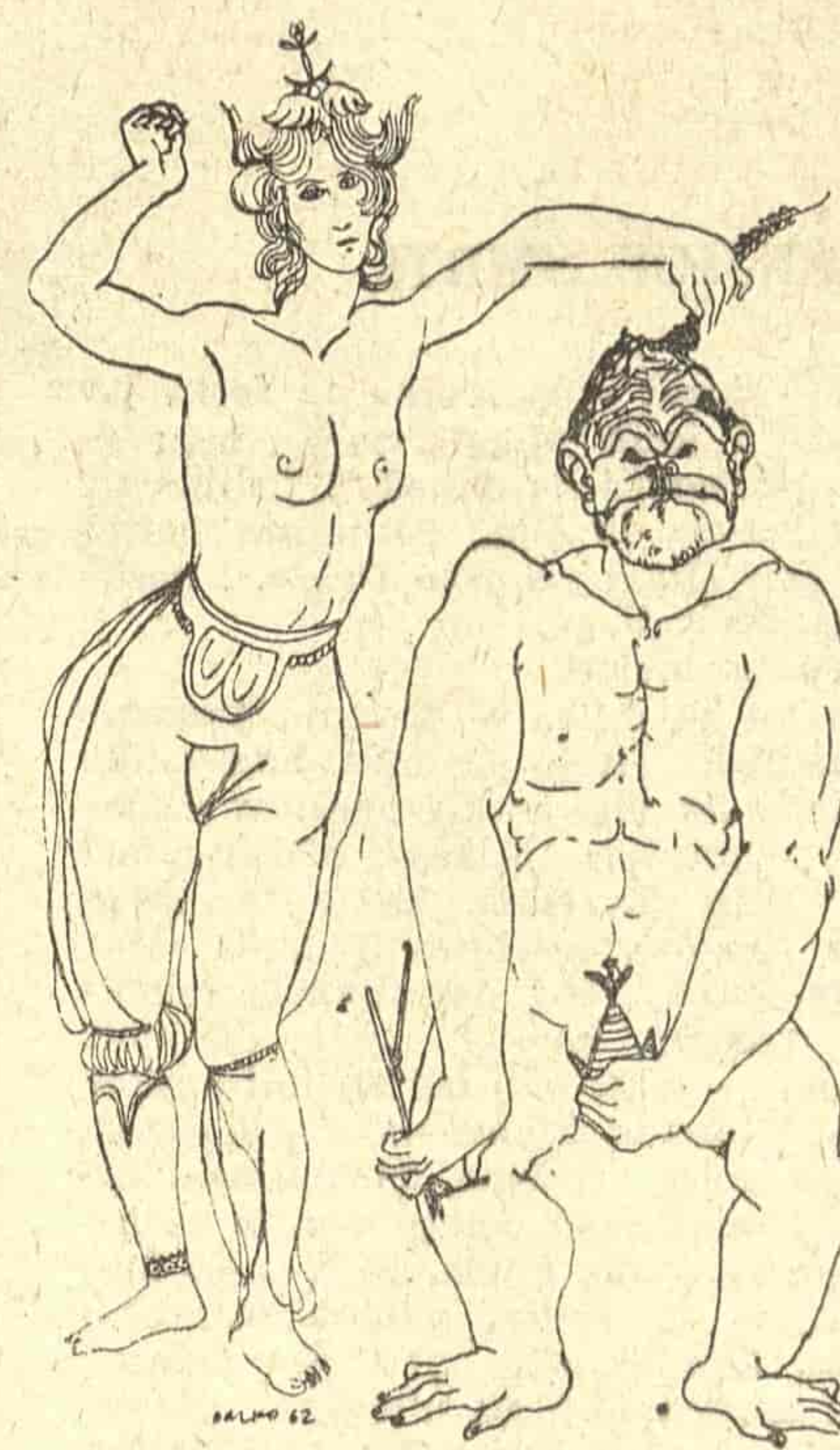
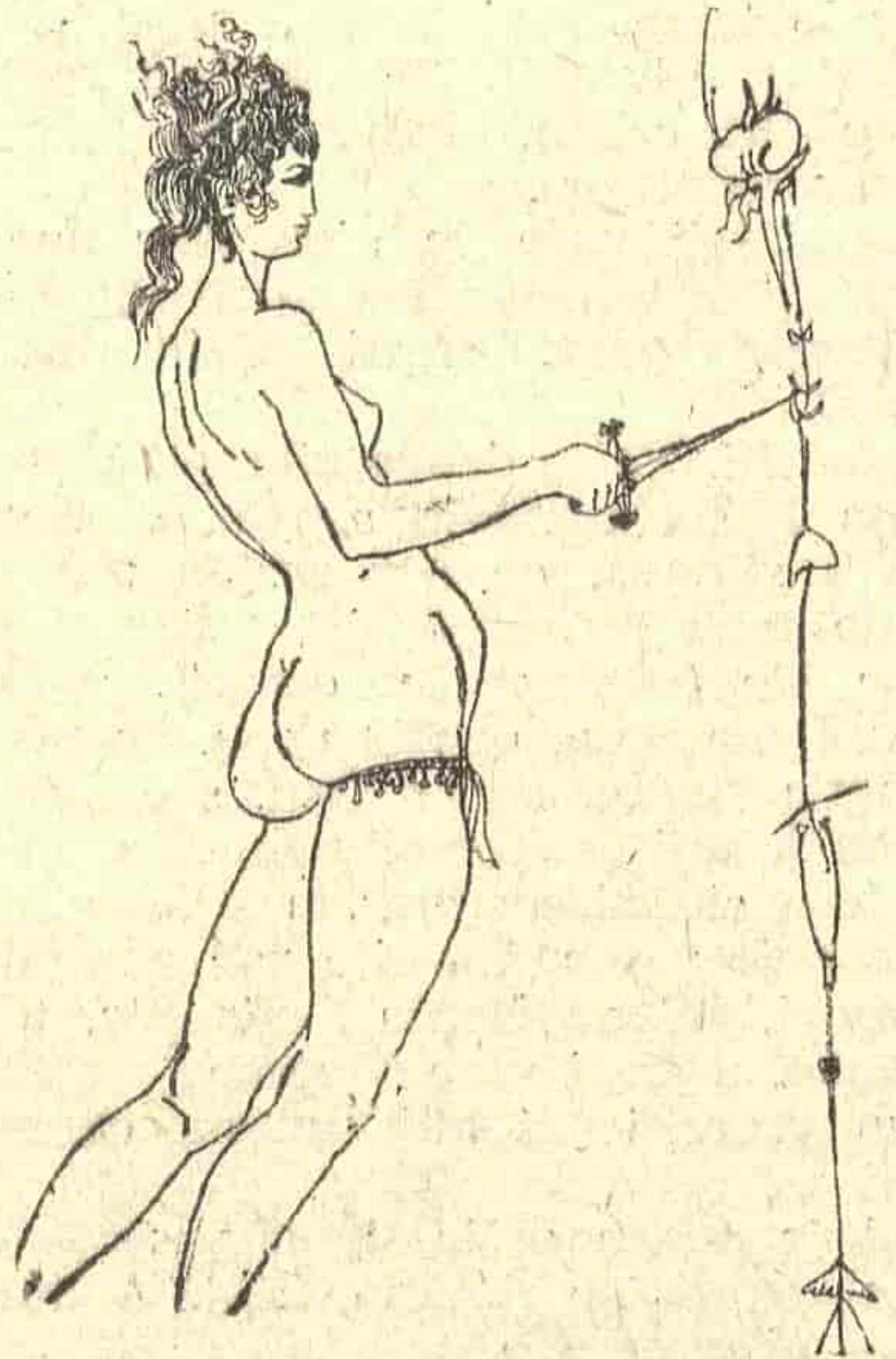
O nesrećna ljubo, zlatokosa peno
Davljenice draga u ime svih duša
Da te nema, kažu, da si mrtva žena
Što svemir te kroz vremena sluša.

MOLITVA

D ALEKO ispod magle grada
Gde traje okno moje sobe
Dok u razgoličen suton pada
Odsjaj demona i Niobe.
O rekao bih da nisu tako
Otišla davno slova cvetna
Pre nego što mir je lako
Pokrilo pesme, ruke, usne.

Nekoga ima što san nama
U ove sate zlobno spava
I što mu se lik prelama
I između bila i dima plava.
Na zidu senke što ne gore
I žar cigare što ne gasne
U tami vidim mrtvo more:
Sve časove što gorko kasne.

Duhova zlih sad svuda ima
U srcu i na belom listu
Stvarnost ko vetar sve prožima
Demone, daj mi dušu čistu!

nih svetova i izraza još jednom potvrdio potrebu za njihovim iluzijama. Reč je o veoma inteligentnom piscu, a ne samo veštom parodisti, kako se, možda, iz izvesnih rediteljskih sugestija moglo zaključiti.

Milenko Misailović je uložio neosporno veliki trud, to se oseća u svakom detalju, ali ta forsirana težnja za perfektnom korektnošću ubla je poeziju, a veselu igru razumnog izražavanja svela na pokrete koji su se ponekad grančili sa praznim gimnastičanjem i oblicima iz kojih je odstranjena istina i snaga života.

Nekim čudom, glavna ličnost komedije — Krispin, uz pomoć Branislava Jerinića, nije sasušen u tako uske okvire: naprotiv blesnuo je dubokom strašću, koja je bila dovoljno duhovita i inteligentna da izrazi prava htenja „Igre interesa“, čak mnogo ubedljivije nego što bi se na osnovu celokupne koncepcije moglo i pretpostaviti da je od njega zahtevano. To je posebno primetno u trećem činu gde je imao i tempa i lakoće u tolikoj meri da je celom raspлетu davao život, ali tu je već bio kraj predstave.

Od ostalih učesnika moguće je izdvojiti jedino Vuku Dunđerović (dobro postavljena dona Sirena, Stanislavu Pešić (sveža, neposredna i temperamentna Kolombina) i Milku Lukić (Silvija, u kojoj su se skladno dopunjavali komični i lirski elementi).

Petar VOLK

Bogovi mali subotom

JEDANPUT u nedelji dana, kada se porodice okupe oko televizora u gostinskoj sobi, jedanput u nedelji dana, na ekranu lakirane kutije, umesto profesionalnih osmeha zvezda, umesto mačkastog hoda manekenki, lica TV igre postaju susedi pretplatnika i porodice imaju tu sreću, da u toploj bezbednosti sobe prave viceve na račun travaposti svojih bližnjih, koji su nekim čudom uspešni da budu izvučeni među reflektore i kamere.

To se dešava nedeljom uveče. Sat vre mena na televiziji, zove se jednostavno: „Da ili ne?“

I evo, taj nepoznati g'edacal iz malog grada koji ima samo jednu Glavnu ulicu, našao se u društvu sa polubogovima svojih večeri, sa šarmantnim konferansjeom koji ima nenadmašne jamice na obrazima; čuvena pevačica pita ga kako se oseća, radnici što postavljaju kablove muvaju ga tamo i amo, i na kraju ako bude imao malo sreće, može se dogoditi da dobije tranzistor-ski aparat, mašinu za pranje rublja ili automobil.

Jedanput u životu njega će gledati milioni ljudi, u ušima će mu zujati motori kamera, sve će se dešavati kao u snu, a onda... Onda će ga ponovo vratiti u njegov anonimni svet.

Najtužnija stvar koja se može videti na televiziji, jeste prizor u kome spretni zabavljač, koji je u stanju da celo veče ležerno i sigurno neumorno brblja besmislice sa najozbiljnijom intonacijom, izvede pred sočiva kamere nekog srećnog izabranika i sa blagim pokroviteljstvom počne da mu postavlja pitanja o tome, da li se plaši, koga pevača najviše voli i zašto, koliko ima godina i u kome gradu živi. Čovek u sivom odelu, u svom najboljem i jedinom odelu, sa urećno zavezanom kravatom, ne zna šta da učini sa rukama. Odjedanput je i sam postao ona treperava slika koju svake večeri vidi u svojoj sobi. Odjedanput sasvim izbliza on može da vidi jamice na obrazima čuvenog N. N-a, gotovo da može rukom dočirnuti skupocenu haljinu vlasnice čuvenog baršunastog glasa. Zbog toga, on pokušava da se održi na visini situacije, ali mu to ne polazi za rukom, tako odgovara kao osnovac, pa se posle čitavog života ždere zbog svoje nepromišljenosti i uludo potrošene šanse.

U renesansi, predmet drama bili su

ljudi i godine

VOLITE LI ANTONIONIJA?

IZREKA „Niko nije prorok u svojoj zemlji“ koristila se na raznim geografskim širinama i u raznim prilikama, kao objašnjenje neobjašnjivog fenomena da neki pisci, slikari ili filmski režiseri ne nailaze na razumevanje u sopstvenoj zemlji i sopstvenom ambijentu u kome žive. Neki vide u tome ostatke anahronističkog provincijalnog duha, u sredinama koje to više nisu, kao što su, na primer, Italija ili naša zemlja, gde neka umetnička dela, da bi bila priznata kao umetnička, moraju obavezno steći priznanje — Pariza, po njima suverenog evropskog sudije umetničkih vrednosti. Tako se, kažu pojedini kompetentni intelektualci ovde, desilo i sa italijanskim režiserom Antonionijem. Medunarodno priznanje („Zlani lav“ na nedavnom filmskom festivalu u Veneciji) nije bilo dovoljno. Kada ga je prihvatila francuska filmska kritika i uvrstila među trojicu najvećih italijanskih režisera (Fellini, Visconti, Antonioni), onda ga i Italija počinje primati kao takvog. Poneki pak tvrde da je to priznanje samo snobistički strah nekih italijanskih kritičara, da ne budu sa podsmehom primljeni kao oni koji ne shvataju prave vrednosti modernog antikonformističkog duha, pa hvale kod Antonionija i ono što im je nerazumljivo, i što im se ne dopada.

Bilo kako bilo, otkako se u Rimu otpočelo sa javnim prikazivanjem najnovijeg Antonionijevog filma „Crvena pustinja“, film ne ostavlja ravnodušnim gledaoce: protivnici kažu da su se dosadivali, drugi traže vrednost filma, treći smatraju da film vredi, ali da je dosadan, itd. Izgleda da je Antonioni, nasuprot ogromnoj većini režisera koji prave filmove za čoveka — masu, za ispoljavanje kolektivnih egzaltacija, koncipirao film kao najčistije umetničko delo, kao dijalog sa svakim pojedini gledaocem. Čini se, da je Antonioni u tome i uspeo: čak i oni koji film prihvataju samo kao „razbibrigu“, izlaze posle projekcije ovog filma pogođeni i uznemireni; film nastavlja da živi u gledaocima u beskrajnim diskusijama o njemu.

Kažu da je najnoviji film Antonionija

dosledno sprovođenje autorove koncepcije o filmu kao umetnosti, pri čemu Antonioni ne pravi kompromise ni sa producentima ni sa publikom. Ako je tako, onda se u svetu gde su, i među umetnicima, posebno filmskim, česti kompromisi, ovakav stav može okarakterisati kao opravdana umetnička „tvrđoglavost“ onoga koji je uveren u snagu svoga talenta.

Ako su, za neke, Antonionijevi filmovi samo dosadna inkarnacija svakodnevnog sivila i dosade urbanizovanog čoveka, pritisnutog historijom tehničke civilizacije, koja dalje otuđuje čoveka, za pronicljivog gledaoca njegovi filmovi nisu samo to. Izvesno je da je Antonioni lakše shvatljiv čoveku tehničke civilizacije, pošto poneki od njih u tim filmovima nalaze pomalo i delove svoje ličnosti ili svojih prijatelja. Za neke je Antonioni filozof i literata, uspešiji nego filmski umetnik. U Antonionijevim filmovima, kažu oni, prisutni su savremeni problemi alijenacije čoveka i odsustva ljudskih odnosa među ljudima, njihova nesposobnost da se razumeju u jednom svetu koji se razvija van njihove volje. Međutim, zameraju mu da umetnički izraz tih filozofskih koncepcija nije uvek na visini ovih drugih. U Antonionijevim filmovima ne govori se takvim filozofskim rečnikom, niti Antonioni upotrebljava takav rečnik kada govori o svom stvaralaštvu. Staviše, mlada glumica, nekonvencionalne lepote, u svim Antonionijevim filmovima prisutna Monika Viti, odbija da je ikada ranije čula za izraze „otudjenje“ i „nekomunikativnost“, dok filmski kritičari nisu počeli upotrebljavati te izraze, govoreći o njoj glumi. Ona smatra da kreira odgovarajući lik na platnu, onako kako to radi svaka glumica, ne razmišljajući o nekim velikim filozofskim temama. Ovde igra ulogu neurotične žene, mada nije jasno da li je neuroza glavne ženske ličnosti samo individualno stanje glavne ličnosti ili se više ili manje odnosi na celokupnu društvenu sredinu u kojoj živi. „Svi smo mi pomalo poremećeni“, kaže jedna od ličnosti ovoga filma, saznajući u jednoj maloj rečenici osnovnu filozofsku okosnicu filmske radnje.

PROBLEMI

LATINSKOAMERIČKI ROMAN

„Roman je bez sumnje najvažniji literarni izraz Amerike u XX veku i latinskoamerički romanopisac zauzima — zbog svoje snage, originalnosti i majstorskog stila — zajedničko mesto sa najboljim svojim kolegama modernog sveta. Taj roman nije možda zanimljiv toliko zbog svoje unutrašnje zasluge, koja je takode velika, koliko je zanimljiv kao odraz kulture celog kontinenta.“ Tako počinje zanimljiv pregled literarno-istorijskih zbivanja latinskoameričkog kontinenta od Arturo Torres-Rioseca, u prevodu Joža Plešaja, koji donosi dvobroj Problema pod naslovom „Latinskoamerički roman i gaučevska literatura“.

Veoma retko ko na strani ima pravu predstavu o literarnom stvaralaštvu latinskih republika i mnoštvu pesnika, kritičara, romanopisaca, kaže Arturo Torres-Rioseco. Ukoliko su trpele razne uticaje na svim područjima intelektualnog stvaralaštva, latinskoameričke zemlje su na malobrojnim poljima uspele da dosegnu veći nivo. To međutim, nije slučaj sa literaturom koja je svoju plodnost najmoćnije ispoljila u modernom romanu. Važnost latinskoameričkog romana se pre svega ogleda u tome, što je oduvek težilo da prikaže život u svetu oko sebe. Tako će realistički roman zbog grube koju obrađuje postati važan i dragocen dokument života kontinenta.

Početak ovog veka snažan uticaj naturalizma, odnosno Zolnih romana, otvorio je jednom grubom perspektivom rak-rane latinskoameričkog života: surove eksploatacije posjednika i kapitalista, potkupljivost politike, siromaštvo, bolest. Pre nego što će napustiti realističku i naturalističku školu da bi se uhvatili sa širim pogledima koji bi naslikali čitavu „ljudsku komediju“, romanopisac su u mnogome već otkrili svet oko sebe. Tako ih realizam i naturalizam dovodi pravo ka američkom romanu XX veka; najpre ka „romana mesta“ a zatim ka „romanu zemlje“. Karakteristika „romana mesta“, koji izlazi iz naturalističkog romana prošlog veka, predstavlja građu koju

daje život grada; „roman zemlje“ je daleko sugestivniji i istinitiji književna obrada latinskoameričkog tla: divlje i mračne sume sa svim grozotama raspadanja, razmnožavanja, nasilja i smrti, poprište sukoba civilizacije i varvarstva itd. „Roman zemlje“ će uskoro naći i svoje nove izražajne oblike čiji će protagonisti biti čovek, junak „en masse“. To će biti roman koji je našao svoj najbogatiji izraz u romanu o meksikanskoj revoluciji da bi time izazvao i revoluciju protiv starih umetničkih oblika i okrenuo se čoveku.

U poslednje vreme mnogi socijalni problemi, među kojima su ističu teme pokolja i istrebljivanja Indijana, nalaze odraz među gnevnom predstavnicima mladih pisaca Ekvadora, čiji su literarni učitelji Dostojevski, Prust, Gorki, Džon Dos Pasos, Hemingvej. Veliki broj latinskoameričkih pisaca je, s druge strane, posvetio život stvaralaštvu raznim oblicima čiste estetske literature. Modernizam je takode odraz gibanja latinskoameričke kulture, kao što je na ovom kontinentu ogromnih kontrasta, očuvana i takva vrsta literature, koja je nežno privlačna, puna fantazije. Ona je potrebna kulturni naroda južno od reke Rio Grande, koja je još uvek aristokratska, odnosno pripada uskom sloju ljudi.

I pored procesa demokratizacije u literaturi, postoji pored te literature za aristokratski sloj i takozvani „aristokratizam“, namenjen najužem krugu ljudi. Ova dela se zbog toga ne mogu gledati kao malo reprezentativna, jer su kao i poezija modernista takode izraz latinskoameričkog stvaralačkog genija. U traženju egzotike mnogi romanopisac su bežali od stvarnosti. Težnja za egzotikom se i danas može izražavati u romanu sa filozofskom i psihološkom tendencijom. Treba naglasiti da psihološki i filozofski roman predstavljaju snažan odraz čovekovke podsvesti, njegove ličnosti, njegovih raspoloženja i tajanstvenih sila koje čine stvarnost unutrašnjeg sveta.

U drugom delu rasprave pisac navodi značaj gaula za narodnu lirsku i epsku pesmu, njegov uticaj koji će inspirisati argentinskog pisca Güiraldesa da napiše klasično delo latinskoameričke literature, roman „Don Segundo“ — odnosno „Don Kihot“ latinskoameričke književnosti. (L. J. D.)

Slovenske 80 pohľady

HIPOTEZE O KRITICI

REDAKCIJA mesečnika „Slovenske pohľady“ u svom desetom broju je postavila nekoliko pitanja najpoznatijim čehoslovačkim kritičarima, u čijim spisima nedavno održane konferencije „Kritika kritike“.

Na pitanje da li je današnja kritika umirujuća, Aleksandar Matuška, poznati čehoslovački kritičar, odgovara da je to čisto retoričko pitanje, pre svega zato što literarna kritika nikada nije bila uspešna, pa nije ni danas. Kritika će uvek polemisati sa izvesnim tezama i postulatima, od kojih su najvažniji problem stvarnosti i problem čoveka. Do nedavno se neprestano govorilo o pravom i nepravom „odražavanju“ stvarnosti. I naravno to odražavanje štetilo je i stvarnosti i umetnosti. Jer čovek nije ulazio u literaturu psihološki. Za ove postulate naročito se zalaze talas mlade kritike i literature.

Jan Števec nalazi da je literarna kritika do nedavno bila onemogućena poznatom imanentnom krizom literature, koja je počela pedesetih godina. I kada čovek čita časopise iz tog vremena, kaže Števec, odmah vidi da tamo nedostaje ono što kritiku čini kritikom. A to je kritički stav kome je nedostajao lični ukus kritičara. Sud nije bio iz unutrašnje potrebe, i prema tome, devaluirao je kritiku. Kako bi rekao Tibode: postojali su kritičari, ali nije postojala kritika.

Stanislav Smatlak smatra da je najveći paradoks upravo u tome što se sve radilo u ime gotovo mistične vere u momentani ali mogući društveni učinak literature pa prema tome i kritike. Tada se verovalo ili htelo verovati da literatura može biti sinteza politike, ekonomije, pravde. Isti takav učinak pripisivao se i literarnoj kritici.

Oskar Čepan dodaje da kritika nije hor u kome će svaki drugačiji glas pokvariti celinu. Većina kritičara je na pitanje kakvu kritiku predlaže odgovorila: kritiku koja analizira tekst dela ili kritiku za koju je delo manje više impuls za šire razmišljanje o čoveku i društvu. Kritičar sam sebe izgrađuje kao ličnost. Izgrađivanje ličnosti je izgrađivanje kritičara. A. Matuška, međutim smatra da su potrebne i mnoge drukčije koncipirane koncepcije kritike. Njemu lično bliži je tip kritike koji iz autorovih sugestija stvara nove sugestije. U stvari, on pri tom misli na Bodiera, koji je kritiku formulisao kao „algebraiku“ i kao „političku“, koja ima jedno stanovništvo, a sa tog stanovništva otvara nove horizonte. (B. R.)

ESPRIT

STOGODIŠNJICA UNAMUNOVOG ROĐENJA

NOVEMBARSKI broj časopisa posvećuje nekoliko priloga jednom jubileju za koji se kod nas gotovo i ne zna. Reč je o stogodišnjici rođenja španskog pesnika i filozofa Miguela de Unamuna.

Prvi napis je prevod sa španskog. To je kratka pesnikova biografija, kratak pregled njegove revolucionarne, filozofske i pesničke delatnosti. Uvek u traganju za svojom Spanijom, između njenih agonija i njenih borbi, između njenog nebeskog i zemaljskog Hrista, Unamuno je, raspravljajući o odnosima između Spanije i Evrope, propovedao hispanizaciju Evrope. Ali, nasuprot ostalim interpretatorima ove Unamunove ideje, pisac ovog teksta, Manuel Tunjón de Lara, smatra da pesnik nije pod tim podrazumevao potčinjavanje Evrope Spaniji, već izvesne međusobne povratne uticaje: Spanija treba da prima od Evrope, ali i da joj daje.

Tekst koji privlači najveću pažnju jeste predavanje poznatog francuskog hispaniste Zana Kasua, održano 23. aprila 1964. godine na fakultetu književnosti u Eks an Provan-su. Naziv predavanja — „Čovek Unamuno“ — objašnjen je prvim rečenicama. Povezujući u prvom rečenici pojam filozofije egzistencijalizma sa imenom Unamuna, i ističući ga kao preteču pomenute savremene filozofske misli, Kasu odmah naglašava da predmet njegovog predavanja nije Unamuno filozof, već Unamuno „čovek od krvi i mesa“, čovek koji je težio da bude „isti kao i svi drugi“. Ovu svoju nameru Kasu opravdava podatkom da je sam Unamuno uvek tražio čoveka pre svega, objašnjenje da njemu „živi ljudi ponekad nisu izgledali dovoljno ljudski“, što je pesnikova glavna zamerka čoveku Servantesu, dok mu likovi Don Kihota i Sanča Panse izgledaju daleko životniji. Stoga svoju studiju o Ser-

vantesu i piše kao studiju o životu Don Kihota i Sanča Panse.

Govoreći o nekim Unamunovim stavovima, Kasu ga na jednom mestu poredi sa Kjerkegorom. Dok je Danac težio da što više ostane u svetu ideja, Unamuno je u tome video odučenje čoveka od života, uništenje ljudske ličnosti, nazivajući tu pojavu ideokratijom i boreći se protiv prevlasti ideja u čovekovom životu. U vezi sa ovim stavom o štetnosti ideja, koje se u trenutku ovladavanja pretvaraju u dogme, stoji i Unamunov antipedagogizam. O tome on govori u svom romanu „Ljubav i pedagogija“. Po Kasuovom mišljenju, shvatanje da se ništa ne može od drugoga naučiti duboko je ukorenjeno kod Spanaca. U potvrdu toga stava Kasu navodi primer da ni Don Kihot ničemu nije naučio Sanča Panšu.

Na poslednjim stranama predavanja, Kasu pokušava da objasni izvesne Unamunove životne stavove, pokušava da ga opravda u očima onih koji su ga zavedeni paradoksalnim tokovima njegove misli, proglašavajući ga za čoveka koji je stao na stranu spiritualnog, odbacujući sve racionalno i telesno. Na protiv, kaže Kasu, „treba zapamtiti da se Unamuno, u stvari, jako divio nauci, da je voleo razum, neprestano razmišljanje. I sam je mnogo razmišljao, bio je rezoner“. U ovome, kao i u Unamunovom oduševljavanju starijim španskim mističima koji, po njegovim sopstvenim rečima, „nisu otišli u misticizam zato što su mrzeli

razum ili zato što su bili razočarani u nauku, već zbog bolnog kontrasta između svojih prekomernih težnji i sićušnosti stvarnosti“. Kasu vidi Unamunov pravi humanizam, humanizam celokupne španske misli koji se ne sastoji u tome da se u životnim stavovima čovek opredeljuje za razum ili veru, već da shvati i privrhvati celokupni antagonizam života

(S. L.)

nim posvetama. Jedno smo čitali odlomke iz njegovih „Pesama“ i mojih „Carskih soneta“.

Jedne noći, kada su i poslednje kafane u Sofiji već bile zatvorene, šetajući po mračnim ulicama, nastavljajući svoje beskrajne razgovore, u nama je odjednom iskrsnula ideja da napravimo jednu opštu antologiju bugarske i srpske poezije, u kojoj bi se redale bugarske i srpske pesme u originalu i prevodu. Njihova ideja je našla na vatrenu odobrenje i kod poznatog književnog kritičara, a kasnije i čuvenog diplomate Simeona Radeva, i kod uglednog prijatelja poezije L. Bojanovića. Rad na antologiji počeo su odmah. K. Hristov je spremlio dosta pesama za bugarski deo antologije i on i Dučić su ih čitali u kafani „Car Osvoboditelj“, gde su se sastajali umetnici. Ali na žalost poslovi su prekinuli za izvesno vreme zajednički posao, zatim je počeo rat i ideja je propala; antologija je ostala nezavršena.

„Čini mi se da danas samo neki potpuno zaspeli pristalice sovinističkih organizacija ne vide kuda ide razvitak i rastuća zrelost Južnih Slovena, kojima pripadaju i Bugari Sano oni koji svesno ili nesvesno služe neprijateljima mogu da odbacuju zajednički rad i čak da osporavaju da će se jednog dana završiti proces koji će ujediniti izmučene Južne Slovene u jednu takvu organizaciju u kojoj oni više neće biti igračke u rukama ove ili one vlasti i moći će mirno da se posvete svome razvitku...“

(G. S.)

ANTEPREDNEGA OPOHIT

POEZIJA I PRIJATELJSTVO

PRVI PUT posle 38 godina na bugarskom jeziku se pojavio članak jednog od najznačajnijih bugarskih pesnika Kirila Hristova (1875—1944) „Poezija i razumevanje“, objavljen u listu „Proger Pres“ decembra 1926 g. Članak, koji je sada preveden i objavljen u listu Saveza bugarskih književnika „Literature front“ na istaknutom mestu, posvećen je prijateljstvu Bugara i Srba.

Izražavajući žaljenje što se dva bratska naroda Bugari i Srbi, veoma slabo poznaju, Kiril Hristov se pri-seća svojih uspomena iz doba prvog svetskog rata. One su upravo dokument o iskrenom i dubokom prijateljstvu dvojice velikih umetnika — Bugarina Kirila Hristova i Srbina Jovana Dučića.

„Mi smo se upoznali — kaže K. Hristov — u salonu supruge bivšeg premijera, generala Rača Petrova, gde sam pred grupom predstavnika intelektualca iz Sofije čitao rukopis svoje istorijske tragedije u stihovima „Bojan Carobnjak“. Već u prvom razgovoru mi smo se sprijateljili. Zatim smo se redovno sastajali, obično u gradskom kasinu. Mi smo me dusbobno izmenjivali knjige sa srdač-

Sidni HUK

U KOLIKO postoji tako nešto kao što je klima javnog prihvatanja onoga što je objavljeno, nema sumnje da je ona u naše vreme bila podvrgnuta dubokoj promeni. Čak i veterani borbe za slobodu govora, koji se sećaju bitaka za dela kao što su „Jurgen“ ili „Ulis“ (koja se, gledana u retrospektivi, čine bezazlena), svedoci su, na vlastito iznenađenje, nežega što se sad prihvata kao savršeno prirodna stvar. Čitaoci bez po muke dolaze do publikovanih studija o seksu Meri Makarti, njenog romana „Grupa“. U proteklih mesecima sve veći broj nekad zabranjenih knjiga postajao je dostupan. Među njima: „Moj život i ljubavi“ Frenka Herisa i „Nagi ručak“ Vilijama Barouza. „Fani Hil“, koja se još pre nekoliko godina prodavala jedino ispod tege, dostupna je u džepnom izdanju javno izložena na policama.

Knjige koje je policija zabranjivala u iskavrenim kulturnim institucijama Evrope — uključujući i Pariz — sada se prodaju sa profitom i nekažnjeno u gradovima koji nisu tako davno posmatrali Pariz kao „kaljugu greha“. Gospe iz Indijane i Ajoje dostigle su književnu avangardu. Doista, nova avangarda kometuje sa smelom idejom da mogu postojati razumna ograničenja slobode izražavanja.

Svaki razgovor o ograničenjima slobode izražavanja odmah izaziva bauka cenzure. Strah od cenzure toliko je snažan u glavama ritualističkih liberala, da je sam nagoveštaj da je ona moguća dovoljan da potisne zdrav razum. Čište nisu jedini koji o cenzuri govore glupesti. Prosvetljeni duhovi koji izjavljuju da je na putu izražavanja „sve dopušteno“ jednako su ljudi i po svojoj prilici, u stvari, ni sami sebe ne razumeju.

Ograničenja slobode izražavanja pripadaju dvema generičkim vrstama — artistskoj i moralnoj. Sama priroda umetničkog stvaranja podrazumeva izvesnu disciplinu, odbacivanje nekih mogućnosti izražavanja neuskладivih sa vizijom sređene lepote koja inspiriše stvaraoce. Izbori imaju svoju sopstvenu logiku i zahteve, i pisac ili umetnik koji svojoj imaginaciji dozvoljava da se razuliri na svoj način je isto tako konfuzan kao mislilac koji narušava zakon kontradikcije. Najvećma ishod ovakvog slobodnog izražavanja jeste znak njegovog stanja pre nego poruka njegove namere. Svako ko je stvarno delovao prema maksimi „sve se može“, ako nije kandidat za ludnicu, zaslužuje sramotu potpunog zanemaranja od strane svojih profesionalnih kolega.

Sva prava umetnička ograničenja izražavanja su samonametnuta. Ovo ni u kom slučaju ne potkopava umetničovo osećanje odgovornosti. Ako ništa drugo, ono ga ojačava. Ali kao umetnik on je odgovoran jedino samom sebi, delu koje nastoji da se rodi, viziji koja ga goni napred. Neuspeh je priznati autonomiji umetničkog stvaranja kao proces, za razliku od umetničkog objekta kao proizvoda, koji je odgovoran za srećne ali skupe neuspehe u pokušaju da se pravi umetnici i pisci uniformišu. Gde god izgleda da je vanjska kontrola, pojačana policijskom silom, u izvesnim retkim slučajevima bilo usmerila bilo pomogla stvaranje umetničkih dela od trajnog značaja a ne samo od propagandne vrednosti, otkriće se da je umetnik slobodno prihvatio vrednosti i mandate kontrolisanog društva. On bi radio isto tako dobro u odsustvu otvorene kontrole ili pretnji.

ČAK i bez obzira na sva moralna razmatranja, postoji legitimni razlog da se žali zbog nedavne pojave romana i drugih književnih oblika u kojima se svakojako varira tema seksa. Izgleda da se pisci takmiče jedan s drugim ko će biti smeliji i sablažnjiviji iznoseći na javnu svetlost tajnosti i intimnosti doživljaja koji nisu stvarni za svetlost, nezavisno od toga da li to traže umetnički ciljevi njihovog dela. Najpustošljiviji sud dat o ovom književnom žanru predstavlja opservacija jednog književnog urednika da je usled toga ceo predmet seksa postao dosadan. Izgleda mi da kritičari ovde greše u prvom redu zato što ne održavaju jednako visoka kritička merila tamo gde je seks tema kao što normalno čine kad su teme drugi vidovi iskustva. Većina pisaca je osetljiva, ponekad bolno oset-

PREVEDENI

Pornografija

ljiva, na kritičarske reakcije. Kad se ukorevaju ne na temelju preterane čednosti nego umetničke sposobnosti, verovatnije je da će i oni bolje udovoljavati zahtevima svog sopstvenog zanata.

Glavni problem odnosa između umetnosti i morala ostaje. Pretpostavite da pri upražnjavanju svoje umetnosti umetnik naruši uobičajeno prihvaćene kriterijume morala. Kad zajednica jednom prizna suštinsku vrednosti umetnosti, ima li opravdanja što je zauzda? Ili da li doktrina umetnosti radi umetnosti treba da vlada ne samo u procesu stvaranja, nego i u rasturanju i prihvatanju umetničkog proizvoda?

Argumenti koji se često čuju protiv same mogućnosti restrikcije umetnosti prenebregavaju zdravost pogleda da u društvenom životu moralni kriterijum ima prednost nad svim drugim vrednostima i, prema tome, može među njima legitimno da posreduje i stavlja im ograničenja. Ovo je uobičajeno u pogledu na druge vrste iskustva — ali zvuči kao neobičan paradoks onima koji upražnjavaju čistu umetnost. Pretpostavite da čovek od „istine radi istine“ treba da načini svoj credo i naumi da eksperimentiše sa ljudskim bićem da bi otkrio važnu i korisnu istinu u vezi sa ograničenošću izloženosti ljudskog organizma ledenoj vodi. Ukoliko je zdrav, strpaće ga u zatvor. Ono što je opravdano u pogledu na traganje za istinom nije manje opravdano u pogledu na traganje za svetlošću.

Ako se nauka i religija moraju priklanjati moralnim razlozima, zašto bi umetnost oklevala? Istinito nije nužno dobro; niti je božansko uvek moralno prema jedinim merilima koja možemo da poznamo. Niti je lepo nužno istinito ili nužno dobro. Lep abažur može biti napravljen od ljudske kože, i uzbuđljiva skupčura iz bloka sumpora. Ako uhapismo tvorca lepog abažura i insistiramo na uklanjanju ili uništenju sumporne statue, zar ne ograničavamo slobodu umetnosti? Razume se da ograničavamo. Ali u takvim okolnostima bili bismo moralno labavi ukoliko ne bismo prodrli u svestište umetnika da bismo zaštitili sistem vrednosti koji na kraju samom umetniku pruža veću slobodu nego što bi je on mogao imati da svi žive prema svojim apsolutima.

Ali — i ovo je suština stvari — ne postoji ozvaničeni zabeleženi slučaj u kojem je pokušaj da se cenzuriše veliko umetničko delo na osnovu morala bio opravdan objektivnom ožidglednošću njegovog demoralizujućeg uticaja na javno ponašanje. Mnogo šta se tvrdilo o subverzivnim efektima muzike i plastičnih umetnosti, od Platona do Zdanova, ali ništa nije utvrđeno. U istoriji umetnosti i književnosti cenzori ozakonuju svoj ukus i nameću svoje strahove i represije pre nego što brane zajednicu od stvarnih opasnosti. Najbolji odgovor koji im se može dati — kao i delimično objašnjenje zašto oni nisu u pravu — nalazi se u Santajaninju primedbi. „U lepoti ima nečeg uzvišenog što oduzima dah i što poništava požudu i praznoverje“.

OVO je samo delimično objašnjenje, jer ono nije potpuno istinito. Lepota poništava požudu i praznoverje jedino kad postaje predmet estetskog interesa. Ali njeni efekti mogu biti snažni pre no što se dođe do ovog stupnja. Najznačajnija scena zavodenja u celoj književnosti nalazi se u Tolstojevom „Vaskrsenju“ — ne u kliničkim opisima defloracije u modernim romanima koji se čitaju ili kao poglavlje iz knjige o seksualnoj higijeni ili kao mori slična imaginacija idiotskih duhova. Tolstojeva umetnička veština može ne poništiti efekte na sirovi senzibilitet čitaoca — oni čak mogu biti pojačani — ali to su minorne posledice kad se suprotstave umetničkim vrednostima Tolstojevog stvaranja. Jasna je činjenica da je politika ograničavanja u prošlosti bila zasnovana na fantastičnim uveličavanjima efekata nekonvencionalnih oblika umetnosti i književnosti na lični i javni moral. Platon, pesnik, umetnik i filozof, naglašavajući tobožnji uticaj poezije, muzike i metafizike na

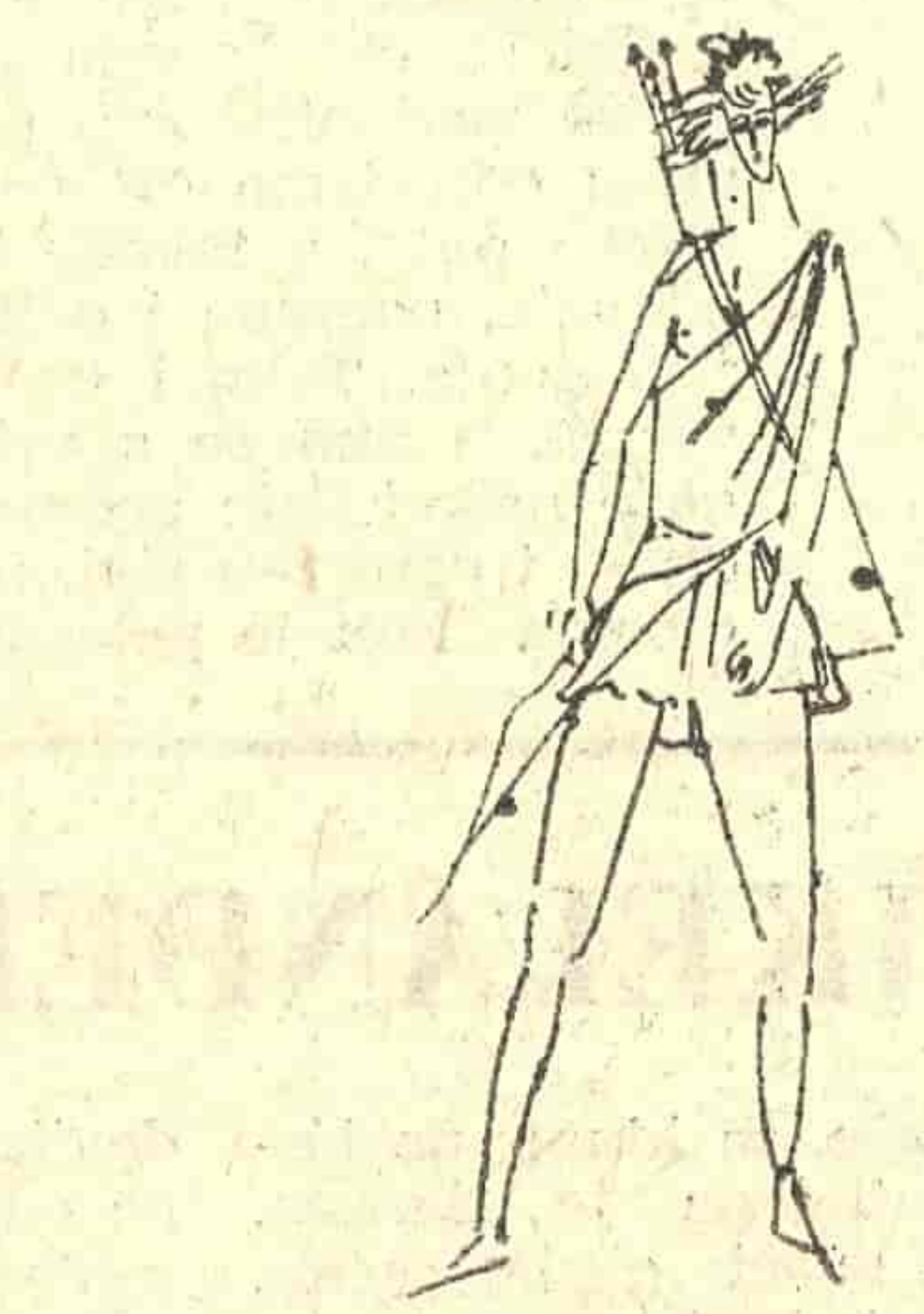
Der Monat

REPRESENTANTI ILI O GRUPI 47

„PRIJEM je prošao, novine su bučale, moć i duh su se međusobno poljubili u obraz, tronuta od iskazanih joj počasti i od nordijske navale prispela je kući zdrava — hrpa Grupe 47.“ Ovo je početak uvodnika čiji autor se potpisao sa P. H., u oktobarskom broju nemačkog časopisa „Mesec“ (Der Monat).

Naime, Grupa 47 je svoj ovogodišnji redovni sastanak održala u Švedskoj. O tom su događaju listovi opširno pisali, saopštavajući sve što je vredno da se objavi i naglašavajući da se nemačkoj literaturi ođaje veliko poštovanje. A da li je baš to nemačka literatura? — pita se autor uvodnika pa, podsećajući na nekadašnji koncept oca Grupe Hansa Vernera Rihtera, kaže da ceo ovaj sjajni metež nema ničeg zajedničkog s „prijateljima koji jedni drugima čitaju svoje najnovije radove“. Oni, doduše, još čitaju, pa se i kritikuju ne manjom žestinom od one kako su to činili ranije, ali čime se oni bave pre svega to se u industriji i u drugim privrednim područjima zove „representativni“ ili „javni rad“. Oni su predstavnici jedne ugledne firme, jednog društva čiji pripadnici pomalo preteruju u svojoj čvrstoj povezanosti.

Autor uvodnika veli da ovakav njegov stav ne znači pristajanje uz Hansa Habea, koji je nedavno suviše ozlojedeno pisao protiv četrdesetsedmaš, protiv njihove nabedene svesmoći i oholosti kojom prevladaju da ima još i drugih značajnih pisaca. Nije tako — kaže P. H. — jer oni to ne prevladaju. Rihterovo je pravo da pozove onoga ko mu se sviđa ili koga mu je neko preporučio. Njegovo je pravo i to da sa svima njima u Bebelhauzenu ili Stadelhajmu čita, čita, čita... No, prikupljeni uspeh ih je sad zaneo. Prvo je došao skoro netaknuti monopolski položaj, a zatim se javila potreba za eksportovanjem. I Rihter bi hteo da radi ono što Nordhof radi sa zaradom. Naravno, počinje se u zemlji kojom vladaju socijalisti (a kojoj na čelu stoji monarh — što bi odgovaralo Ajzenrahju, republikanskom monarhistu, koji nije četrdesetsedmaš; Sve se nudi: prijem, zanosne interpretacije, isključivost — već je postalo običaj skandinavskih izdavača da agente nemačkih izdavačkih kuća, kad im se ponudi jedna nemačka knjiga za prevođenje, pitaju:

niforme Grupe: rebrašta kadifa za društvene dane u zemlji — s bronzanom, srebrnom i zlatnom četrdesetsedmaškom značkom; pravi tvrd za ulicu; a šantung (sa značkom u sjepehu na desnoj strani grud) za pred sedničke ručkove. — Sledeći put Varšava? Ili London? Mi smo bezbrizni, jer reprezentanti znaju svoju vrednost — završava P. H. (A. P.)

